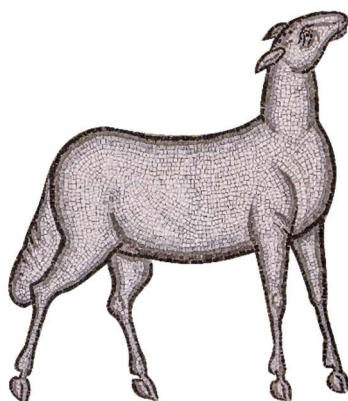

KONSTITUCE
DRUHÉHO VATIKÁNSKÉHO KONCILU
V KONTEXTU SVÉ DOBY A DNES

OBSAH

1. Úvodní komentář: Tak trochu jiný koncil	4
Koncily v dějinách církve.....	4
10 věcí, ve kterých je Druhý vatikánský koncil jedinečný	5
Kdy začal Druhý vatikánský koncil?	6
Snídaně, na kterou přišel Duch svatý	6
Příprava koncilu	7
Čtyři koncilní období.....	8
2. Sacrosanctum concilium	10
Úvodní komentář: Proč obnova liturgie?.....	10
Církev nemůže udělat více, než slavit liturgii	11
Liturgie je božská i lidská	11
Tři klíčové myšlenky <i>Sacrosanctum concilium</i>	12
1. Aktivní účast věřících	12
2. Zjednodušení a srozumitelnost liturgie	13
3. Důraz na Boží slovo	14
Závěrem: O liturgické obnově.....	15
Věděli jste, že... ..	15
3. Lumen gentium	16
Úvodní komentář: Světlo Kristovo na tváři církve	16
Co je vlastně církev?	16
Tři klíčové myšlenky <i>Lumen gentium</i>	17
1. Církev je Boží lid.....	17
2. Všeobecné povolání ke svatosti.....	19
3. Povolání k misii	20
Závěrem: Kde lze potkat církev?	20
Věděli jste, že... ..	21
4. Dei verbum.....	22
Úvodní komentář: Písmo svaté a posvátná tradice	22
Stručná historie konstituce <i>Dei verbum</i>	22
Proč je tato konstituce „věroučná“ (dogmatická)?	24
Tři klíčové myšlenky <i>Dei verbum</i>	24
1. Boží zjevení je Božím sebedarováním.....	25
2. Vztah Písma a tradice.....	25

3. Písmo svaté v životě církve	26
Závěrem: Písmo nemůže být bez tradice.....	27
Věděli jste, že.....	28
5. Gaudium et spes.....	29
Úvodní komentář: Církev a svět.....	29
Vztah církve a světa v dějinách	30
Tři klíčové myšlenky <i>Gaudium et spes</i>	31
1. Církev má co nabídnout světu	31
2. Svět má co nabídnout církvi	33
3. Církev a svět mohou spolupracovat.....	34
Závěrem: Poznej sám sebe	34
Věděli jste, že.....	34
6. Závěrem: Čím byl vlastně Druhý vatikánský koncil?	36

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

CIC	<i>Kodex kanonického práva</i>
DV	<i>Dei verbum</i>
GS	<i>Gaudium et spes</i>
KKC	<i>Katechismus katolické církve</i>
LG	<i>Lumen gentium</i>
SC	<i>Sacrosanctum concilium</i>

1. Úvodní komentář: Tak trochu jiný koncil

Druhý vatikánský koncil navazuje na dvacet předchozích ekumenických koncilů, které se odehrály v dějinách katolické církve. Dříve, než se budeme věnovat jeho nejdůležitějším dokumentům, bude užitečné připomenout některé události, které tento koncil předcházely. I kratičký pohled do dějin nám totiž může ukázat dvě věci: Druhý vatikánský koncil bezesporu navazuje na starobylou církevní tradici, a zároveň přináší církvi cosi nového, svěžího a potřebného. Slovy papeže Pavla VI., tento koncil „je zaměřen na obnovu“, ale v žádném případě není „převrácením současného života církve, nejde tu o zlom v její tradici“, neboť koncil usiluje, aby tato tradice „byla zbavena každého již zastaralého a nesprávného výrazu, aby tato tradice byla opět autentická a plodná.“¹

Koncily v dějinách církve

Nedlouho po Kristově nanebevstoupení a seslání Ducha svatého apoštolové zjistili, že těmito událostmi nejsou navždy vyřešeny všechny otázky těch, kdo uvěřili. Někdy kolem roku 50 se proto sešli apoštolové v Jeruzalémě, aby uvážili, jaký postoj zaujmout k těm, kdo uvěřili v Krista jako pohané (Sk 15). Slova, kterými začínají „dokumenty“ tohoto apoštolského koncilu, znějí: „Rozhodl totiž Duch svatý i my...“ (Sk 15, 28) a svědčí o tom, že si prvotní církev byla dobře vědoma jak mocné přítomnosti Ducha svatého, tak i vlastní zodpovědnosti. Podobných svědectví o vedení církve Duchem svatým nacházíme v dějinách více. Za zmínku stojí například dopis svatého Cypriána z roku 252, ve kterém jsou zaznamenána akta jisté synody, která se odehrála téhož roku v Kartágu: „Líbilo se nám z vnuknutí Ducha svatého a podle varování od Pána v četných a jasných viděních...“²

A přestože ne vždy byla v dějinách vnuknutí Ducha svatého tak jasná a vidění Páně tak četná, stal se z místních biskupských synod užitečný nástroj vedení církve a řešení palčivých problémů. Starověké synody se zabývaly otázkami: „Co s křesťany, kteří odpadli během pronásledování?“ Anebo: „co s těmi, kdo byli pokřtěni heretiky?“ „Je jejich křest platný?“ „Mají Ducha svatého?“

První koncil, na kterém byly shromážděni zástupci (téměř) celé církve, mohl ovšem proběhnout až ve čtvrtém století, kdy s císařem Konstantinem skončilo (v roce 313) pronásledování křesťanů. Tento koncil byl v roce 325 svolán do Niceje (na území dnešního Turecka) Konstantinem Velikým jako součást oslav jeho dvacetileté vlády. Až posléze a podle všeho takt trochu mimo původní plán se dostaly na pořad jednání i dogmatické otázky ohledně pravého božství Ježíše Krista, který byl koncilem vyznán jako ten, jenž je „jedné podstaty s Otcem“, a tedy pravý Bůh.

Koncilů se v dějinách církve odehrála celá řada a Druhý vatikánský koncil je již (podle našeho katolického počítání) dvacátým prvním ekumenickým koncilem. Slovo „ekumenický“ v tomto kontextu označuje, shromáždění celé církve, respektive všech místních církví, které jsou ve společenství s římskou církví a s jejím biskupem (papežem).

Svolání každého koncilu zpravidla předcházela nějaká krize, na kterou bylo třeba reagovat. První koncily byly svolávány, aby bránily víru v pravé božství Ježíše Krista a Ducha svatého, formovaly praktickou stránku křesťanského života a také odsuzovaly hereze. Součástí koncilních dokumentů proto byly také seznamy „anatémat“, tedy odsouzení názorů, které odporují víře církve. Na ukázkou, jak takové anatéma vypadá, můžeme zmínit například učení Tridentského koncilu o svátosti manželství (ze dne 11. listopadu 1563):

¹ PAVEL VI., *Proslov na druhém koncilním zasedání* 29. září 1963. In *II. vatikánský koncil očima Jana XXIII. a Pavla VI.*, ed. C. V. Pospíšil, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2013, 92-93.

² CYPRIÁN, *Epistula* 57, 5.

Kdo by prohlásil, že manželství není v pravém a vlastním smyslu jednou ze sedmi svátostí evangelního zákona ustanovenou Kristem, nýbrž že bylo vynalezeno lidmi v církvi, ani že nepřináší milost, ten nechť je vyobcován.³

Anatéma církev vnímá jako poslední prostředek, kterým má být zachována pravá víra a nerozdělené společenství věřících. Cílem tedy není kohokoliv vyloučit, ale právě naopak, jasně ukázat, které názory jednotě s církví odporují. Již apoštol Pavel nařizuje Korinťanům vyloučit ze společenství toho, kdo je pohoršením. Ani v tomto případě ovšem není smyslem samotné potrestání („vydání satanovi“), nýbrž obrácení a spása – „záchrana v onen den Páně“ (srov. 1 Kor 5, 5). V tomto duchu se proti bludným názorům, jež odporují katolické víře, vymezovali mnohé koncily i četní papežové. Zejména v 19. století ovšem toto vymezování se ze strany církve nabralo na síle, neboť se zdálo, že některé poznatky moderní vědy napadají samotné základy katolické víry. Církev se v této době soustředila spíše na úzkostlivou obranu víry než na její radostné sdílení. Otázky, které nám dnes již nepůsobí žádné starosti, se církvi v kontextu tehdejší doby jevily jako útok na samou podstatu víry. Šlo například o to, zda knihy Mojžíšovy skutečně napsal Mojžíš nebo zda evoluce nutně popírá existenci Boha Stvořitele. Církev se tedy postavila do opozice vůči světu, který se jí jevil jako nepřátelský a zlý. Zavládl strach ze všeho nového, co by mohlo otrástit tím, co se jevilo jako neotřesitelná pravda víry (dogma). Snad by bylo možné zjednodušeně říci, že život církve od dob Tridentského koncilu v 16. století na dlouhých čtyři sta let ustrnul a že se toto ustrnutí dotýkalo jak slavení víry v liturgii, tak promýšlení víry v teologii.

Již na konci 19. století, a zejména potom ve 20. století, se ovšem začínají dávat do pohybu různé proudy, které postupně připravují půdu pro práci Druhého vatikánského koncilu. Začíná se objevovat obnovený zájem o slavení liturgie. V roce 1903 papež Pius X. ve svém motu proprio *Tra le sollecitudini* poprvé mluví o činné účasti věřících (*participatio actuosa*) a později (v roce 1919) se stejnému tématu věnuje Romano Guardini ve své knize *O duchu liturgie*. V této době se začínají znovu studovat církevní otcové a teologie tak není odkázána jen na opakování středověkých autorit a potridentských manuálů. Jedním z průkopníků této nové teologie (*Nouvelle théologie*) byl Henri de Lubac, který na adresu církevních otců napsal: „Kdykoli na našem Západě vzkvétala křesťanská obnova, a to jak v řádu myšlení, tak v řádu života (a tyto dva řády jsou vždy propojeny), vzkvétala ve znamení otců“.⁴ A později tuto myšlenku zopakoval také Jan Pavel II., když řekl: „Právem bylo napsáno, že v dějinách církve byla každá skutečná obnova spojena s opětovným čtením církevních otců“.⁵ Na rozdíl od předchozího období se nyní před církvi otevřelo celé bohatství její tradice. Církev přestávala být věřícími vnímána jako něco chladného a vzdáleného, již nebyla pouze záležitostí kléru, ale jak to vystihl Guardini v knize *Smysl církve* (1922): „Začal proces nesmírných rozměrů: probouzení církve v duších“.⁶ V roce 1943 encyklika Pia XII. *Divino afflante Spiritu* umožnila katolickým biblistům pracovat s historicko-kritickou metodou, což vedlo k postupné obnově katolické exegeze. Kromě liturgického a patristického hnutí lze tedy také hovořit o biblickém hnutí jako o prvních základech pro obnovu církve Druhým vatikánským koncillem.

10 věcí, ve kterých je Druhý vatikánský koncil jedinečný

Těchto pár stručných poznámek k dějinám církve nám může pomoci pochopit proč byly koncily svolávány, jaká byla situace církve v polovině dvacátého století, na jakou tradici Druhý vatikánský koncil navázal a co přináší nového. V mnoha ohledech byl totiž poslední ekumenický koncil jedinečný:

1. Neobrací se jen k věřícím, ale ke všem lidem.
2. Nemluví odbornou a nesrozumitelnou řečí, nýbrž hledá jazyk, který bude přístupný všem.

³ 24. zasedání (11. 11. 1563), Kán. 1. In *Dokumenty tridentského koncilu*, ed. I. A. Hrdina, Krystal OP, Praha 2015, 204.

⁴ H. DE LUBAC, *Il mistero del soprannaturale*, Jaca Book, Milano 1978, 315.

⁵ JAN PAVEL II., *Projev k jedenácté skupině biskupů Spojených států amerických při návštěvě „ad limina apostolorum“* (9. 10. 1998).

⁶ R. GUARDINI, *Il senso della chiesa*, Morcelliana, Brescia 2022, 15.

3. Nevyhlašuje žádné anatéma, které by někoho odsuzovalo.
4. Mimořádným způsobem je tento koncil „pastorační“, zaměřený na to, aby poslání církve bylo jasněji srozumitelné všem lidem.
5. Novým způsobem chce koncil vstoupit do dialogu se světem a moderní vědou.
6. Otevřeně se mluví o tom, že církev se může mnohému od světa sama naučit.
7. Koncil byl dlouho připravován a skrze zasláné dotazníky byla pečlivě vybrána témata k jednání.⁷
8. Poprvé v dějinách byly k účasti na ekumenickém koncilu přizvány (od třetího jednacího období) i ženy.⁸
9. Koncilních zasedání se účastnili také nekatoličtí křesťané.
10. Přítomno bylo více než 2500 účastníků, tedy nejvíce v dějinách církve. Například na předchozím Prvním vatikánském koncilu bylo účastníků asi třikrát méně.

Těchto deset bodů bychom mohli shrnout postřehem, že „Druhý vatikánský koncil se liší – a to je pro obraz církve důležité – od Tridentského a Prvního vatikánského tím, že se především nehodlá vyjadřovat v dogmatických, apologetických nebo kontroverzních teologických termínech, s výroky namířenými proti někomu, formulovanými v definicích nebo anatématech, v podobě, v jaké jsme byli zvyklí vídat vrcholné momenty koncilního shromáždění. Druhý vatikánský koncil má především pastorační rozměr. Chce ze samého středu plnosti víry a jejího pojetí vyjádřit, co znamená církev, její poselství, její úkol a její poslání pro svět a lidi naší doby.“⁹

Církev na Druhém vatikánském koncilu přistoupila ke světu s obnoveným vědomím, že je jeho nedílnou součástí, že patří k jeho proměnám, že je „zároveň lidská i božská“ (SC 2). Církev si zcela zřetelně uvědomila, že nakolik žije v dějinách, natolik je *ecclesia semper reformanda* církev, neustále potřebující obnovu. O Druhém vatikánském koncilu tedy můžeme říci, že byl nejen potřebnou, ale také zodpovědnou a promodlenou odpovědí na svou dobu – odpovědí bezesporu inspirovanou Duchem svatým.

Kdy začal Druhý vatikánský koncil?

Druhý vatikánský koncil byl slavnostně zahájen 11. října 1962. Přes dva tisíce pět set koncilních otců z více než sto třiceti zemí vstoupilo do svatopetrské baziliky, aby zde společně s papežem Janem XXIII. hledali cestu, která ve 20. století povede k potřebné obnově církve. Protože ovšem – jak jsme již naznačili – koncil nespadol z nebe, bude užitečné, když nyní zmapujeme některé nejdůležitější události, které mu bezprostředně předcházely.

Snídaně, na kterou přišel Duch svatý

V polovině 20. století byla situace ve světě velmi komplikovaná. Následky Druhé světové války (1939–1945) poznamenaly celý svět. Mezi Spojenými státy a Sovětským svazem se rozhořel konflikt, známý jako Studená válka, která rozpoutala nové závody ve zbrojení. Evropské koloniální mocnosti, které byly oslabeny válečnými ztrátami, ekonomickými obtížemi a politickými změnami, byly nuceny uznat nezávislost mnoha zemí v Asii, Africe a Latinské Americe. Nezanedbatelný význam sehrál také technologický pokrok (počítače, televize, telekomunikace, letectví), který ovlivnil průmysl, ekonomiku, vědu a sociální změny po celém světě.

⁷ J. W. O'MALLEY, *Che cosa è successo nel Vaticano II*, Vita e pensiero, Milano 2010, 22.

⁸ Srov. PAVEL VI., *Proslov u příležitosti zahájení třetího koncilního období* (14. 9. 1964), in *II. vatikánský koncil očima Jana XXIII. a Pavla VI.*, 122.

⁹ H. FRIES, «Mutamenti dell'immagine della chiesa ed evoluzione storico-dogmatica», in *Mysterium salutis*, ed. Feiner – Löhrer, díl 7., Queriniana, Brescia 1972, 334.

Když začalo v roce 1958 konkláve po devatenáctiletém pontifikátu Pia XII., nabízelo se jako nouzové řešení vsadit na nějakého staršího papeže, který překlene svým krátkým pontifikátem dobu nejistoty. Zvolen byl tedy Angelo Giuseppe Roncalli, který přijal jméno Jan XXIII. a usedl na Petrův stolec (stejně jako papež František) v úctyhodných sedmdesáti sedmi letech. Byl pontifikem, jehož úkolem bylo podle volících kardinálů „hlavně nic nepokazit“.

Už to tak bývá, že právě skrze ty nejmenší, nejnepatrnější a v tomto případě také „nejstarší“ koná Duch svatý ve světě své dílo. Myšlenka svolat ekumenický koncil prý napadla papeže Jana XXIII. zcela spontánně necelé tři měsíce po jeho zvolení při jednom z ranních rozhovorů se státním tajemníkem kardinálem Domenicem Tardinim. Bavili se tehdy o tom, že církev je ve světě sice uznávanou, ale nikoliv chápanou a oblíbenou institucí. O pouhých pět dnů později 25. ledna 1959 papež Jan XXIII. zcela nečekaně přednesl svůj úmysl před kolegiem 17 kardinálů v bazilice sv. Pavla za hradbami. Cílem ohlášeného koncilu měla být obnova života církve a větší srozumitelnost poselství, se kterým se obrací k světu. V italštině papež použil slovo „aggiornamento“ (*giorno* = den, *aggiornamento* = přiblížení se k dnešku), v angličtině by šlo o „update“ (*date* = datum) a v češtině potom o „obnovu“ Druhého vatikánského koncilu.

Příprava koncilu

Vypráví se, že papež Jan XXIII. očekával, že koncil potrvá nanejvýš několik týdnů, a proto si chtěl do baziliky svatého Petra, kde se měl koncil uskutečnit, zapůjčit potřebné lavice k sezení pro dva a půl tisíce koncilních otců. Jeho poradci ho však přesvědčili, že bude výhodnější devadesátimetrové lavice nikoliv pronajímat, ale koupit, protože koncilní jednání se jistojistě protáhnou. Tak v bazilice svatého Petra vznikly dvě velké tribuny, pod kterými byly umístěny toalety a v pravé boční lodi byl otevřen bar „Jonáš“. Podle některých pamětníků se právě v tomto zákulisí odehrála nemalá část důležitých porad a rozhodnutí. Mimochodem rozebrané lavice po skončení koncilu našly své místo v některých italských kostelích, kam se dostaly jako památka na ekumenický koncil.

Necelé čtyři měsíce po oficiálním ohlášení koncilu 17. května 1959 papež Jan XXIII. ustanovil předpřípravnou komisi, která měla vypracovat seznam otázek, kterými by se měl koncil zabývat. Předpřípravná komise odeslala 18. června téhož roku tisíce dopisů s dotazem, o kterých bodech by měl koncil jednat. Celkem bylo takto osloveno 2598 biskupů, 156 představených mužských řádů a celá řada teologických fakult.¹⁰ Bezesporně je možné říci, že žádný koncil v dějinách církve nebyl nikdy tak precizně a systematicky připravován.

Do Vatikánu se vrátilo 2821 podnětů, které předpřípravná komise roztřídila a předala úřadům římské kurie. Asi o rok později bylo vytvořeno deset přípravných komisí, které se měly zabývat jednotlivými tématy. Do přípravy koncilu bylo tehdy zapojeno asi 130 lidí, ale již o půl roku později se tento počet rozrostl na 830. Deset přípravných komisí vypracovalo 69 schémat, tedy potenciálních 69 dokumentů Druhého vatikánského koncilu. Koncil ovšem nakonec schválil a vyhlásil dokumentů o mnoho méně, celkem 16.

V této fázi příprav měla rozhodující slovo Římská kurie, což znamenalo, že tato schémata nepřinášela mnoho nového, ale byla spíše shrnutím různých papežských prohlášení z posledních let. Zahájení koncilu bylo stanoveno na 11. říjen 1962, tedy dříve, než se původně odhadovalo. Pozvání dostali také zástupci nekatolických křesťanů (a to i přes odpor Římské kurie). Ti sice neměli právo na koncilu hlasovat, ale mohli podávat podněty k probíraným textům. Důležité místo měli také odborníci (latinsky *periti*), kteří vlastně podle pokynů komisí vypracovávali texty koncilních dokumentů. Aby se mohli koncilní otcové vyjádřit, byly na tribuny ve svatém Petru instalovány mikrofony. Doba příspěvku byla striktně stanovena na 10 minut. Vypráví se, že předseda teologické komise, dlouholetý člen Římské kurie, kardinál Alfredo Ottaviani měl pocit, že se toto pravidlo netýká a svou řeč schválně protáhl. Když nereagoval na upozornění, byl mu po 17 minutách za potlesku koncilních otců vypnut mikrofon. Každý

¹⁰ Srov. N. CAPIZZI, *Dei Verbum. Storia, commento, recezione*, 14.

z koncilních otců měl možnost vyjádřit písemně své připomínky k probíraným textům s tím, že komise, které texty připravovaných dokumentů upravovaly, na tyto připomínky musely brát ohled. Když si uvědomíme, že koncilních otců s tímto právem bylo shromážděno kolem dvou a půl tisíce, dostaneme odpovídající představu o náročné práci, která byla s průběhem koncilu spojena. Celkový počet lidí, kteří se nakonec nějakým způsobem zapojili do Druhého vatikánského koncilu, se vyšplhal až na 10 000. Kromě koncilních otců s právem hlasovat se jednalo o poradce – odborníky a od druhého jednacího období byli přítomni také posluchači (*auditores*). Samotná technická stránka koncilu, včetně ubytování a každodenní dopravy do Vatikánu, o kterou se staralo asi 100 pronajatých autobusů, tedy rozhodně znamenala pro organizaci koncilu nemalou výzvu.

Ne menší obtíž pro průběh koncilu ovšem znamenal vliv Římské kurie, která očekávala rychlé schválení již připravených schémat, která by prakticky téměř nic nezměnila. Pozdější přenesení iniciativy z Římské kurie na shromážděné koncilní otce byla jistou zkouškou pro všechny zúčastněné. Tato cesta byla ovšem nutná k tomu, aby se v církvi mohlo něco změnit, aby církve mohla vstoupit do dialogu se světem a učinit své poslání srozumitelnější a autentičtější. Některým otázkám k dějinám koncilu se ještě budeme moci věnovat při probírání jednotlivých konstitucí. Nyní zmiňme už jen stručně, že papež Jan XXIII. ke své velké bolesti nemohl kvůli nemoci koncil doprovázet až do konce. Když 3. června 1963 zemřel, byl koncil pozastaven. Novým papežem se stal neobyčejně rychle po pouze dvoudenním konkláve (již při šesté volbě) milánský arcibiskup, kardinál Giovanni Battista Enrico Antonio Maria Montini, který přijal jméno Pavel VI. Hned v den svého zvolení, 21. června 1963, nový papež v rozhlasovém poselství oznámil své rozhodnutí v koncilu pokračovat.¹¹ S papežem Pavlem VI. koncil vstoupil do druhého z celkem čtyř jednacích období.

Čtyři koncilní období

Druhý vatikánský koncil sice probíhal mezi lety 1962 a 1965, ale nemůžeme si představovat, že by na něm po celou tuto dobu byli neustále přítomni všichni účastníci. Vzhledem k tomu, že většinu koncilních otců tvořili biskupové, bylo nemyslitelné, aby tito pastýři zůstali mimo své diecéze několik let. Nakonec se tedy koncilní otcové shromáždili ve Vatikánu celkem čtyřikrát, aby se mohli účastnit koncilních zasedání, která trvala dva až tři měsíce. Mezi těmito čtyřmi jednáními ovšem neustále probíhaly práce jednotlivých komisí, které se zabývaly různými otázkami a připravovaly poklady k textům jednotlivých dokumentů. Čtyři jednací období a v nich schválené konstituce bychom mohli poskládat do tabulky takto:

	Kdy období probíhalo	Papež	Jaké konstituce byly vyhlášeny
1.	11. 10. – 8. 12. 1962	Jan XXIII.	×
2.	29. 9. – 4. 12. 1963	Pavel VI.	O posvátné liturgii <i>Sacrosanctum concilium</i>
3.	14. 9. – 21. 11. 1964		O církvi <i>Lumen gentium</i>
4.	14. 9. – 8. 12. 1965		O Božím zjevení <i>Dei verbum</i> O církvi v dnešním světě <i>Gaudium et spes</i>

Na Druhém vatikánském koncilu bylo celkem schváleno šestnáct dokumentů různé závaznosti: čtyři konstituce, devět dekretů a tři deklaráce. Právě v těchto čtyřech konstitucích je zvláštním způsobem přítomné stále platné a aktuální poselství koncilu pro církve naší doby. A proto se budeme nyní každou z konstitucí podrobně zabývat. Postupně se tedy budeme věnovat tématu liturgie (v konstituci *Sacrosanctum concilium*), tajemství církve (v dogmatické konstituci *Lumen gentium*), Božím zjevení (v dogmatické konstituci *Dei verbum*) a nakonec poslání církve v dnešním světě (v konstituci *Gaudium et spes*).

¹¹ Viz O. H. PESCH, *Druhý vatikánský koncil 1962–1965. Příprava, průběh, odkaz*, Vyšehrad, Praha 1996, 61-96.

Spíše než na kompletní výklad celého textu těchto konstitucí, který by byl velmi obsáhlý a náročný, se chceme zaměřit na jádro jejich poselství. K hlubšímu porozumění, proč se koncil zabýval právě těmito otázkami, nám pomůže stručný úvodní komentář ke každé konstituci, vypíchnutí tří klíčových myšlenek a krátká závěrečná úvaha. Cílem následujících řádků je tedy nabídnout stručného a srozumitelného průvodce nejdůležitějším poselstvím Druhého vatikánského koncilu a zároveň také pozvat k četbě a rozjímání dokumentů Druhého vatikánského koncilu.

2. Sacrosanctum concilium

Konstituce o posvátné liturgii

Úvodní komentář: Proč obnova liturgie?

Konstituce o posvátné liturgii byla slavnostně vyhlášena přibližně rok po zahájení Druhého vatikánského koncilu 4. prosince 1963. Papež Pavel VI. v tentýž den zhodnotil práci koncilu slovy:

Namáhavá a komplexní diskuse nebyla rozhodně neplodná, jestliže jedno z témat, tedy to první probírané a v jistém ohledu také první vzhledem ke své vnitřní vznešenosti i vzhledem k důležitosti pro život církve, totiž téma posvátné liturgie, bylo šťastně uzavřeno a je dnes námi slavnostně promulgováno.¹²

Podle papeže je zahájení prací koncilu na poli posvátné liturgie svědectvím o tom, že „na prvním místě je Bůh“, že „modlitba je naší první povinností“ a „liturgie je prvním pramenem nám darovaného božského života, první školou našeho duchovního života, prvním darem, který můžeme nabízet křesťanskému Božímu lidu, který spolu s námi věří a modlí se.“¹³ Ne náhodou tedy koncil začal obnovu církve právě obnovou slavení liturgie. Někteří právem podotýkají, že se jednalo o největší a nejvýznamnější liturgickou reformu v dějinách církve.¹⁴ Jak bychom této obnově ale měli rozumět? Záměrem koncilu nebylo zavedení nějakých novinek, ale právě naopak obnova autentického slavení a prožívání liturgie. Liturgii tedy nemůžeme rozdělovat na „starou“ a „novou“, protože liturgie je stále jedna a tatáž. Liturgie neustále vyvěrá ze života Otce, Syna a Ducha svatého – od Otce jako ze svého pramene vychází a k Otci také směřuje. V průběhu staletí se tedy nemění tajemství slavená v liturgii, ale forma, kterou je slavíme, způsob, jak z nich žijeme a jak se jim snažíme lépe porozumět. Záměrem koncilu bylo obnovit slavení liturgie tak, aby byla věrnější starobylé tradici církve. Konkrétně aby byla více pravdivá, autentická, srozumitelná, aby byla společným slavením celého Božího lidu. Josef Ratzinger ve své knize *Duch liturgie* přibližuje liturgickou obnovu Druhého vatikánského koncilu objevování vzácné fresky.

Rád bych si dovilil přirovnání, které jako každé přirovnání není zcela přesné, ale přesto je užitečné pro pochopení. Dalo by se říci, že tehdy, v roce 1918, se liturgie v některých ohledech podobala fresce, která se zachovala jistě neporušená, ale téměř skrytá pozdější omítkou: v misálu, podle kterého ji kněz slavil, byla její struktura zcela přítomná, jak se vyvinula od svého počátku, ale pro věřící byla z velké části skryta pod pokyny a soukromými formami modlitby. Díky liturgickému hnutí a konečně díky Druhému vatikánskému koncilu byla freska odhalena a my jsme byli okamžitě uchvázeni krásou jejích barev a postav.¹⁵

Druhý vatikánský koncil tedy není v dějinách církve dvacátého století bodem zlomu či změny ale právě naopak: bodem obnovy. Cíl této obnovy je podrobně popsán na samém začátku konstituce o posvátné liturgii *Sacrosanctum concilium*, prvního dokumentu Druhého vatikánského koncilu, takto:

- Cílem obnovy je „neustále prohlubovat křesťanský život věřících“ (SC 1)
- „Lépe přizpůsobit potřebám naší doby instituce podléhající změnám“ (SC 1)

¹² PAVEL VI., *Proslov u příležitosti uzavření druhého jednacího období koncilu* (4. 12. 1963), in *II. vatikánský koncil očima Jana XXIII. a Pavla VI.*, 105.

¹³ *Tamtéž.*

¹⁴ P. BUA, *Sacrosanctum Concilium. Storia, commento, recezione*, Edizioni Studium, Roma 2013, 8.

¹⁵ J. RATZINGER, *Opera omnia*, díl 11., *Teologia della liturgia*, Libreria editrice Vaticana, Vaticano 2010, 25-26.

- „Podporovat všechno, co může přispět k sjednocení všech věřících v Krista“ (SC 1)
- „Posilovat vše, co může být pro všechny pozváním do církve“ (SC 1)

Pokud se zamyslíme nad těmito čtyřmi cíli, můžeme jasně vidět, že Druhý vatikánský koncil před nás staví úkoly, se kterými ani zdaleka nejsme dnes (po více než šedesáti letech) u konce. I proto má smysl se dnes znovu vracet ke koncilním textům, studovat je, snažit se jim lépe porozumět, a především se je snažit žít...

Církev nemůže udělat více, než slavit liturgii

Koncilní otcové byli přesvědčeni o tom, že k úspěšnému uskutečnění obnovy celého života církve bude zapotřebí začít právě obnovou liturgie. Proč? Protože slavení liturgie není kdesi na okraji, ale nachází se v samém středu života církve. V liturgii jsme při slavení křtu zrozeni k novému životu, v liturgii jsme syceni jak Božím slovem, tak Kristovým tělem a krví, v liturgii přijímáme dar Ducha svatého, zde jsou nám odpouštěny hříchy a právě zde zvláštním způsobem zakoušíme celé společenství církve. Neboť liturgii neslaví jen ti, kdo jsou zrovna přítomni, ale slavení liturgie je děním, které se dotýká celé církve napříč prostorem a časem. Jsou zde přítomni andělé i lidé, živí i zemřelí, svatí i hříšníci... Každé slavení liturgie je činností celé církve a vždycky v ní působí mocí Ducha svatého sám Kristus. Už svatý Augustin prožíval Kristovu přítomnost při slavení liturgie tak opravdově, že ve svých kázáních na Janovo evangelium mohl říci:

On je tím, kdo křtí v Duchu svatém. Ať křtí Petr, křtí Kristus, ať křtí Pavel, je to Kristus, kdo křtí, ať křtí třeba Jidáš, opět křtí Kristus.¹⁶

Stejnou víru vyjádřil papež Pius XII.: „On sám je to, jenž skrze církev křtí, učí, řídí, rozhřešuje, nabízí a obětuje.“¹⁷ I Druhý vatikánský koncil potvrzuje, že: Kristus je „stále přítomen ve své církvi, především v liturgických úkonech... Je přítomen svou mocí ve svátostech, takže když někdo křtí, křtí sám Kristus“ (SC 7). Právem tedy koncil mohl o slavení liturgie říci, že to je činnost „posvátná“, „je to dílo Krista kněze a jeho těla, církve. Z hlediska účinnosti se jí žádná jiná činnost církve titulem ani stupněm nevyrovná“ (SC 7). Církev pro svět nemůže udělat více než slavit liturgii. A přestože „posvátná liturgie nevyčerpává všechnu činnost církve“ (SC 9), neboť církev také hlásá evangelium, svědčí o vzkříšeném Kristu, slouží potřebným a chudým, zkrátka je pro svět „znamením“ (LG 1), tak platí, že „je liturgie vrchol, k němuž směřuje činnost církve, a zároveň zdroj, z něhož vyvěrá veškerá její síla“ (SC 10).

Liturgie je božská i lidská

Obnovit je možné pouze to, co není dokonalé. Podle koncilních otců o církvi platí, že:

...je totiž zároveň lidská i božská, viditelná a přitom vybavená neviditelnými hodnotami, je horlivě činná i oddaná kontemplaci, je přítomna ve světě, a přece jím jen prochází. Tyto vlastnosti církve jsou ve vzájemném vztahu: to, co je v ní lidské, má být zaměřeno k božskému a jemu podřízeno, viditelné k neviditelnému, činnost ke kontemplaci a přítomné k budoucí vlasti, kterou hledáme. (SC 2)

Jinými slovy bychom mohli říci: jaký Kristus, taková je Kristova církev a jaká je církev, taková je i liturgie, kterou církev slaví. V roce 451 na Chalcedonském koncilu církev slavnostně potvrdila to, čemu vždy věřila – totiž, že Kristus je pravý Bůh, který se stal pravým, skutečným člověkem. Podobně jako je Kristus Bůh a člověk, je také církev jím ustanovená božská a zároveň lidská. Církev má svůj počátek v Bohu, je

¹⁶ AUGUSTIN, *In Iohannis evangelium*, 6, 7-8.

¹⁷ PIUS XII., *Encyklika Mystici corporis Christi*.

jeho darem, je místem, kde přebývá Duch svatý, je svatá... Ale zároveň také platí, že církev je plně lidská. To my, lidé slabí, hříšní, lhostejní tvoříme církev. To kvůli nám a našim hříchům se svatá církev může stát kamenem úrazu, pohoršením a zklamáním pro ty, kdo hledají Boha. Církev je tedy ve své nevnitřnější podstatě zároveň božská i lidská, viditelná i neviditelná, činná i kontemplativní, svatá i neustále vyznávající své hříchy. Také v liturgii se projevuje tento dvojí aspekt církve. To, co pochází od Boha, je dokonalé, účinné, plné jeho moci a slávy. To, co v liturgii pochází od lidí, je nutně nedokonalé, nedostatečné, poplatné své době, volající po neustálém obnovování, aby posvátná znamení byla vždycky autentická a pravdivá.

Obnova Druhého vatikánského koncilu tedy není zradou církevní tradice, nýbrž právě naopak nutným krokem k tomu, aby tato starobylá tradice byla i dnes živá. Nakolik je církev a liturgie lidská, natolik musí být také proměnná, dynamická, otevřená novým podnětům Ducha svatého, novým krokům vedoucím k její neustálé obnově.

Liturgie totiž obsahuje složku neměnnou, ustanovenou Bohem, a části podléhající změnám. Tyto části se postupem času mohou nebo dokonce musí měnit, jestliže do nich proniklo něco, co docela neodpovídá vnitřní povaze liturgie, nebo jestliže zastaraly. (SC 21)

K tradici církve bychom ještě měli říci, že se nejedná o nějakou věc, kterou bychom mohli uchopit do svých rukou a prohlédnout si ji ze všech stran, jako něco, co lze zmapovat a s konečnou platností zhodnotit. Tradice církve není před námi – nemůžeme se na ni podívat tak, jako si prohlížíme například výlohu s novými šaty nebo posledním iPhone. My jsme v tradici církve ponořeni, ona nás zcela obklopuje a my ji dnes tvoříme spolu s těmi, kdo byli křesťany před námi.¹⁸ Co pro nás znamená tradice církve možná nejlépe vystihuje kratičká historka o tom, jak se nějaký novinář zeptal slavného astrofyzika, zda by se chtěl osobně podívat do vesmíru. Vědec se na novináře nechápavě podíval a odpověděl: „Podívat se do vesmíru? Ale vždyť my v něm přece žijeme!“

Tři klíčové myšlenky *Sacrosanctum concilium*

Poté, co jsme nastínili některé základní postřehy o obnově Druhého vatikánského koncilu a slavení liturgie, se můžeme zaměřit na to, jakou konkrétní cestu k této obnově koncil otevírá. Koncil „neudělal“ obnovu církve nebo slavení liturgie. Koncil otevřel dveře a ukázal směr, vytvořil příležitost, a proto dnes záleží právě na nás, jak bude tato obnova církve nakonec úspěšná...

Z konstituce o posvátné liturgii *Sacrosanctum concilium* můžeme podtrhnout tyto tři nejdůležitější body:

1. Aktivní účast věřících
2. Zjednodušení a srozumitelnost liturgie
3. Důraz na Boží slovo

1. Aktivní účast věřících

Předkoncilní slavení liturgie s aktivní účastí věřících prakticky nepočítalo. Ke slavení mše svaté byl potřeba kněz a ministrant, přítomnost Božího lidu nehrála podstatnou roli. Také na výzvy kněze odpovídali latinsky pouze příslušující ministranti a lidé nemohli než sledovat průběh bohoslužby v misálku. Věřící se nemodlili liturgií, ale paralelně se slavením eucharistie buď zpívali písně nebo například recitovali růženec. Původ tohoto dvojkolejného prožívání liturgie bychom mohli hledat někde

¹⁸ Srov. H. FRIES, «Il concetto cattolico di rivelazione», in *Mysterium salutis*, ed. Feiner – Löhrer, díl 1., Queriniana, Brescia 1967, 344.

v 8. století, kdy římská liturgie překročila Alpy a byla slavena mezi Galy, Germány a Slovy. Lid latině nerozuměl, a proto se nemohl zapojit do liturgie odpovídáním na výzvy kněze. Nicméně církev musela zůstat u latiny, protože jazyky zaalpských národů v této době nebyly kulturními a literárními jazyky. V důsledku tohoto vývoje se začaly modlitby kněze lišit od modliteb věřících. Také zpěv přestal být vyjádřením jednoty shromážděných, ale stal se záležitostí scholy. Přítomní lidé záhy nerozuměli ani obřadům, ani jazyku, ani zpěvům, a museli se při mši svaté „zabavit“ po svém recitací soukromých modliteb. Zmiňme, že tento stav věcí byl později v 16. století zpečetěn Tridentským koncilem, kdy vývoj liturgie prakticky na 400 let zcela ustrnul. Až v 19. a zejména ve 20. století se začínají objevovat snahy o obnovu slavení liturgie. Tak se zrodí „liturgické hnutí“, které postupně připravuje půdu pro obnovu Druhého vatikánského koncilu. Tuto dobu charakterizují slova, která pronesl benediktýnský mnich Lambert Beauduin: „Modlit se liturgii, a ne při ní“, a která později zopakuje papež Pius X.: „Nesmíte se modlit během mše, musíte ze mše udělat svou modlitbu!“¹⁹ Právě Pius X., stejně jako o několik desítek let později i Pius XII., navázal na liturgické hnutí a podnikl kroky, které postupně otevřely dveře obnově Druhého vatikánského koncilu.

Za jeden z nejvýznamnějších bodů obnovy Druhého vatikánského koncilu tedy můžeme považovat právě „aktivní účast věřících“ (byť o takové účasti již psal Pius X. v roce 1903 v motu proprio *Tra le sollecitudini*). Co si ale pod slovy „aktivní účast“ můžeme vlastně představit? Rozhodně nikoliv to, že by měl každý z přítomných něco „dělat“. Spíše jde o slavení liturgie s hlubokým porozuměním a pochopením. Tato vnitřní dispozice se navenek projevuje odpovídáním, zpěvem, vyjadřují jí „správné chování, gesta a držení těla“ včetně chvil, které naplňuje „posvátné mlčení“ (SC 30). Aktivní účast (mohlo by se říci také „činná“, „plodná“ nebo dokonce „užitečná“) tedy nespočívá v tom, co při liturgii „děláme“, ale v tom, jak se jí „účastníme“, byť třeba i jen například pozorným nasloucháním, odpovídáním a pečlivě konanými gesty. Koncil nicméně počítá s tím, že se Boží lid při slavení liturgie bude moci zapojit předčítáním Božího slova (služba lektora), liturgickým zpěvem (služba kantora) a podobně. Všichni tito služebníci „vykonávají skutečnou liturgickou službu“ (SC 29). Při slavení liturgie platí takzvaný princip subsidiarity, který stanoví, že „každý služebník církve i každý věřící má v rámci své funkce konat jenom to, ale i všechno to, co mu přísluší z povahy věci a podle liturgických předpisů“ (SC 28). Prakticky to znamená, že by kněz například neměl číst všechna biblická čtení, protože tento úkol přísluší jiným služebníkům, nebo že by laici neměli kázat nebo recitovat eucharistickou modlitbu, protože to je zase úkol svěcených služebníků církve. Každý by měl tedy přispět ke slavení liturgie v první řadě svou pozornou a chápací účastí, což nevylučuje, ale předpokládá konkrétní službu, činnost, přispění do společného slavení. Vždyť liturgii nejsme přítomni jako němí diváci, ale jako ti, jichž se slavení Kristova tajemství bytostně dotýká, a proto se jí chtějí účastnit „uvědoměle, aktivně a s duchovním užitkem“ (SC 11).

2. Zjednodušení a srozumitelnost liturgie

Jedním z kroků Druhého vatikánského koncilu, který měl umožnit „aktivní“ účast věřících, bylo zjednodušení liturgických obřadů. V *Sacrosanctum concilium* je tento pokyn:

Mešní řád je upraven tak, aby jasněji vynikl vlastní smysl jednotlivých částí i jejich vzájemný vztah a aby se věřícím usnadnila zbožná a aktivní účast.

Proto je třeba obřady zjednodušit, přitom však svědomitě zachovat jejich podstatu. Ať se vynechá, co bylo během času zdvojeno nebo přidáno ne právě účelně. Ať se naopak obnoví podle starobylé tradice svatých otců i něco z toho, co nepřízní doby zaniklo, pokud to bude uznáno za vhodné nebo potřebné (SC 50).

¹⁹ R. GUARDINI, *Lo spirito della liturgia*, Morcelliana, Brescia 2005, 17, poznámka 1.

Ke srozumitelnosti slavené liturgie mělo přispět také použití národních jazyků. Koncil mluví o „přiměřeném prostoru“ a to „zvláště ve čteních a v „přímlovách““ (SC 54). Druhý Vatikán nezměnil nic na tom, že tradičním liturgickým jazykem západní římské církve je latina: „užívání latinského jazyka ať je zachováno“ (SC 36). Úmyslem koncilu tedy rozhodně nebylo bezprostřední vyhoštění latiny ze života církve. Například se počítá s tím, že „podle staleté tradice latinského ritu se mají klerici modlit posvátné oficiem i nadále latinsky“, s výjimkou těch kleriků, „kterým je užívání latiny závažnou překážkou v náležitě modlitbě oficia“ (SC 101). Co se týká věřících, je třeba dbát na to, aby „dovedli spolu recitovat nebo zpívat také latinsky části mešního řádu, které jim přísluší“ (SC 54). Latinský jazyk tedy i nadále zůstává vyjádřením jednoty západní církve a znalost základních latinských modliteb i zpěvů je užitečná a chvályhodná.

Nakonec je ještě třeba zmínit, že některé obřady (například svátost manželství) mohou být přizpůsobené „místním a národním zvyklostem“ (SC 77). Zejména v obřadech slavení svátostí k úpravám ovšem docházelo již před koncilem. Církev se všemi těmito kroky snažila o to, aby slavení liturgie nebylo odtržené od života, ale naopak bylo srozumitelné a autentické.

3. Důraz na Boží slovo

Koncilní otcové jednoznačně zdůraznili, že „mimořádný význam má při slavení liturgie Písmo svaté“ (SC 24).

Právě odtud „se zrodily liturgické modlitby, orace a hymny; z něho dostávají liturgické úkony a znamení svůj význam. Proto v zájmu obnovy, rozvoje a přizpůsobení posvátné liturgie je třeba podněcovat srdečné a živé zalíbení ve svatém Písmu, jak o něm svědčí úctyhodná tradice východních i západních obřadů.“ (SC 24)

Jedná se o živé Boží slovo, protože Kristus sám „je přítomen ve svém slově: to mluví on, když se v církvi předčítá Písmo svaté“ (SC 7). A proto koncil ukládá, „ať se při bohoslužebných úkonech čte více z Písma svatého“ (SC 35). Úloze Písma v životě církve se bude podrobněji věnovat šestá kapitola věroučné konstituce o Božím zjevení *Dei verbum*. Nyní se můžeme zaměřit na to, jak se důraz na Boží slovo projevil také v novém uspořádání liturgického prostoru. Od středověku byly kazatelny umístovány mimo presbytář do středu hlavní lodi. Jednak odtud bylo nejlépe slyšet a jednak kázání zpravidla probíhala mimo slavení liturgie. Druhý vatikánský koncil ovšem připomněl, že církev je Kristem sycena nejen z oltáře, „ze stolu Páně“ (SC 10), kde se láme eucharistický chléb, ale že má být nyní věřícím také „bohatěji prostřený stůl Božího slova“ (SC 51). Rovněž bylo zdůrazněno, že homilie není zanedbatelným dodatkem, ale „součástí liturgie“ (SC 52).

Jedním z plodů liturgické obnovy bylo vydání nového misálu Pavlem VI. v roce 1970. Ve všeobecných pokynech k římskému misálu (které citujeme podle edice z roku 2008) se odráží důraz, který Druhý vatikánský koncil položil na Boží slovo:

Když se v církvi čte Písmo svaté, Bůh sám mluví k svému lidu a Kristus, přítomný svým slovem, hlásá radostnou zvěst. Čtení Božího slova je velmi důležitý liturgický prvek, a proto mu mají všichni uctivě naslouchat. I když Boží slovo ve čteních z Písma svatého směřuje ke všem lidem v kterékoli době a je jim i srozumitelné, jeho plnější pochopení a účinnost je podporována živým výkladem, tj. homilií jako součástí liturgického úkonu.²⁰

Liturgická obnova Druhého vatikánského koncilu novým způsobem položila důraz na naslouchání Božím slovu. Zvláštním způsobem se právě ve čteních „věřícím připravuje stůl Božího slova a otevírá se jim přístup k pokladům bible“.²¹

²⁰ *Všeobecné pokyny k Římskému misálu*, 29.

²¹ *Tamtéž*, 57.

Závěrem: O liturgické obnově

Druhý vatikánský koncil zahájil obnovu církve obnovou slavení liturgie. Hlavním plodem tohoto úsilí není celebrace „čelem k lidu“ (na rozdíl od předkoncilního ritu „zády k lidu“), ale obnovená vnímavost k tomu, že ve středu je vždy přítomen sám Kristus: „v osobě sloužícího kněze“, „pod eucharistickými způsoby“, „ve svátostech“, „ve svém slově“, i ve společenství shromážděné církve (SC 7). Obnova liturgie spočívá v návratu ke starobylé tradici církve, ve zjednodušení obřadů, větší srozumitelnosti, průzračnější autenticitě liturgických gest, možnosti slavení v národních jazycích. Všechny tyto kroky byly podniknuty proto, aby se slavení liturgie mohl účastnit Boží lid vědomě a celým srdcem, aby se liturgie opět stala vrcholem, k němuž směřuje činnost církve, a zároveň zdrojem, z něhož vyvěrá veškerá její síla (SC 10).

Věděli jste, že...

- Nejstarší dochované svědectví, které popisuje podrobněji slavení eucharistie, pochází z 2. století? Justin Mučedník ve své *První Apologii* píše:

A v den nazývaný dnem Slunce přicházíme na jedno místo, z města i z venkova, a čte se z pamětí apoštolů a ze spisů proroků, dokud to čas dovoluje. Když předčítatel skončí, představený promlouvá a nabádá k napodobování těchto dobrých příkladů. Potom všichni povstaneme a modlíme se; pak, když skončí modlitby, přináší se, jak bylo řečeno, chléb a víno a voda; a hlava obce pronáší stejným způsobem modlitby a díky a lid vyjadřuje svůj souhlas slovem: Amen!²²

- V motu proprio Pia X. o posvátné hudbě (z 22. listopadu 1903) se píše: „Zpěváci mají v kostele pravý liturgický úřad, a že osoby ženské, jsouce nezpůsobilé k takovému úřadu, nemohou být připuštěny k účinkování v chóru nebo v hudebním sboru. Chce-li se tedy použít hlasů sopránových neb altových, buďtež k tomu vzati chlapi, podle prastarého obyčeje církve.“ Koncilní obnova slavení liturgie ovšem zdůraznila, že všichni pokřtění jsou nejen „způsobilí“ ke slavení liturgie, ale že je třeba usilovat o „plnou a aktivní účast všeho lidu“ (SC 14).
- Do přípravy obnovených obřadů se zapojili nejen odborníci zabývající se liturgikou, ale také kněží z pastorače, řeholníci a laici.
- Předkoncilní mše svatá začínala podle rubrik v misále: „když byl kněz připraven“. Obnovené slavení eucharistie dnes začíná „když se lid shromáždil“. Lépe je tak vyjádřeno, že slavení eucharistie je událostí celého Božího lidu.
- V roce 2022 napsal papež František biskupům, kněžím, jáhnům, zasvěceným osobám a věřícím laikům Apoštolský list *Desiderio desideravi* o liturgické formaci Božího lidu. O Druhém vatikánském koncilu zde mimo jiné říká:

Koncilu – a liturgickému hnutí, které mu předcházelo – vděčíme za znovuobjevení teologického chápání liturgie a jejího významu v životě církve: jak zásadní byly obecné principy uvedené v *Sacrosanctum Concilium* pro zavedení reformy, tak zásadní zůstávají i nadále, aby napomohly plné, vědomé, aktivní a plodné účasti na slavení liturgie, která je „první a nezbytný zdroj, ze kterého mají věřící čerpat skutečně křesťanského ducha“.²³

²² JUSTIN MUČEDNÍK, *První apologie*, 67.

²³ PAPEŽ FRANTIŠEK, *Desiderio desideravi*, 16.

3. Lumen gentium

Dogmatická konstituce o církvi

Úvodní komentář: Světlo Kristovo na tváři církve

Dogmatická konstituce o církvi *Lumen gentium* byla slavnostně vyhlášena 21. listopadu 1964. Název dala tomuto textu (tak jak je to u církevních dokumentů obvyklé) první latinská slova, která znamenají „Světlo národů“. Tímto světlem ovšem není církev, nýbrž Kristus. Záměrem koncilních otců není nic jiného, než „hlásáním evangelia všemu stvoření osvětit všechny lidi jasným světlem Kristova světla, které září na tváři církve“ (LG 1). Hned na počátku je zdůrazněno, že církev je zde na zemi pro všechny lidi znamením (svátostí) Krista a zároveň nástrojem „vnitřního spojení s Bohem a jednoty celého lidstva“ (LG 1). Protože se tajemství církve dotýká bez výjimky „všech lidí“ (LG 9), chce koncil toto tajemství sdělit nejen věřícím, ale i všem ostatním. Všichni lidé jsou totiž stvořeni k Božímu obrazu, všichni jsou povoláni k účasti na Božím životě, a proto jsou také všichni povoláni do církve, kde se způsobem, byť nedokonalým ale skutečným, odráží již nyní něco ze života samotného Boha.

Teologie Otců to viděla tajuplně naznačeno v obraze měsíce pod nohama veliké ženy. Stejně jako měsíc, hvězda noci, je osvětlen pouze slunečním světlem, stále se zmenšuje a mizí, až se docela zatemní, jakmile se přiblíží slunci: tak je tomu také s údělem neoslavené církve. Pouze útrapami svého pozemského umenšování, v temnotě svého bolestného mizení se znovu přibližuje Kristovu slunci a z jeho světla dorůstá do zářivého lesku svého velikonočního zmrtvýchvstání. Neboť takový je základní zákon církve setrvávající na zemi: musí umírat, aby mohla žít; musí ubývat, aby mohla rodit; musí vcházet do tmy, aby mohla věčně zářit.²⁴

Co je vlastně církev?

Tak zní jedna z nejdůležitějších otázek *Lumen gentium*. To, jak církev chápala sama sebe, se v průběhu staletí vyvíjelo. Důraz byl kladen na různé aspekty jejího života. Tajemství církve ovšem nelze zcela vystihnout pouze jedním obrazem či přirovnáním. Církev je zároveň tělo Kristovo, tajemství, znamení, svátost, nástroj, Boží lid, společenství putující dějinami k setkání s Kristem... Jak jsme již viděli v *Sacrosanctum concilium* – církev „je totiž zároveň lidská i božská, viditelná a přitom vybavená neviditelnými hodnotami, je horlivě činná i oddaná kontemplaci, je přítomna ve světě, a přece jím jen prochází...“ (SC 2) Nakolik je církev „lidská“, natolik patří k dějinám světa a musí se neustále měnit. My, křesťané třetího tisíciletí, prožíváme stejné tajemství jediné církve, ale jinak než apoštolové, první mučedníci nebo například současníci svatého Řehoře Velikého. A protože na tomto místě nemůžeme vystihnout všechny proměny církve během staletí, bude stačit, když se zaměříme pouze na dobu, která předcházela Druhému vatikánskému koncilu.

Zjednodušeně bychom mohli říci, že asi od 16. století se církev začíná chápat jako „dokonalá společnost“, s důrazem kladeným na církevní hierarchii: papež – biskup – kněz. Reakce církve je pochopitelná, když vezmeme v potaz skutečnost, že protestantská reforma de facto popřela význam svěcených služebníků zdůrazněním křesťanského kněžství. Martin Luther například tvrdil: „Ten, kdo je pokřtěný, se může chlubit tím, že už byl vysvěcen na kněze, biskupa a papeže“.²⁵ Tak se stalo, že jeden extrém vyvolal druhý. Popírání hierarchie vyústilo ve zdůrazňování úlohy svěcených služebníků podceněním rolí, které hrají věřící. Koncilní otcové se proto rozhodli znovu obnovit způsob, jak o sobě církev přemýšlí a jak se představuje světu.

²⁴ H. RAHNER, *Maria a církev*, Velehrad s.r.o., Olomouc 1996, 74.

²⁵ H. FRIES, «Mutamenti dell'immagine della chiesa ed evoluzione storico-dogmatica», 306.

Tři klíčové myšlenky *Lumen gentium*

Druhý vatikánský koncil zdůraznil, že církev je na prvním místě jednotou všech pokřtěných, kteří tvoří jediný „Boží lid“. Základem církve je tedy společné křestní povolání ke svatosti a k misii. Rozdíly mezi jednotlivými členy Božího lidu se nestírají, ale jsou vnímané jako zvláštní dar (charisma) a konkrétní poslání ve službě ostatním. Východiskem pro úvahy o církvi tedy není to, čím se lišíme (někdo je laik – někdo řeholník – někdo kněz), ale to, co máme společné (jsme pokřtění). Proto se koncil v konstituci *Lumen gentium* zamýšlí nejprve nad „tajemstvím církve“ (1. kapitola) a hned poté nad tím, že církev je „Boží lid“ (2. kapitola). Tři hlavní, klíčové myšlenky, které nacházíme v *Lumen gentium*, bychom mohli shrnout takto:

1. Církev je Boží lid
2. Všichni jsme povoláni ke svatosti
3. Všichni jsme povoláni k misii

1. Církev je Boží lid

Lid povoláný Otcem

Základem pro úvahy o církvi jako o Božím lidu je přesvědčení, že Bůh si „nepřál posvětit a spasit lidi jednotlivě... nýbrž chtěl z nich vytvořit lid, který by ho vpravdě uznával a svatě mu sloužil“ (LG 9). Tento Boží záměr se začal naplňovat již ve vyvolení Izraele. Bůh, který se nám zjevil jako Otec, Syn a Duch svatý (tedy Bůh, kterým je sám společenstvím), zve člověka do společenství svého lidu. Koncil cituje svatého Cypriána, který ve 2. století napsal v jednom ze svých spisů: církev je „lid sjednocený působením jednoty Otce i Syna i Ducha svatého“.²⁶ Na tváři církve tedy může již nyní proleskovat něco z nevýslovného světla Božího života.

Poslání Izraele se dovršuje v novém Božím lidu, v církvi, která již není založena na pokrevním příbuzenství, nýbrž na společenství v těle a krvi samotného Krista. O církvi můžeme s Druhým vatikánským koncilem říci, že je to Boží lid, který Kristus „ustavil jako společenství života, lásky a pravdy“ a jako „nástroj vykoupení všech lidí“ (LG 9). Pokud koncil nazývá církev „Božím lidem“, chce tím podtrhnout jednotu všech, kdo jej tvoří, a zároveň také skutečnost, že církev není nehybným monolitem, ale je putujícím „Božím lidem“, který je neustále na cestě a míří k setkání se svým Pánem. Je zajímavé sledovat, jak se měnilo pojetí, kdo „Boží lid“ vlastně je. Například První vatikánský koncil (1869–1870) vnímal jako „Boží lid“ pouze ty, kdo patří k hierarchické struktuře církve. Během přípravných prací na Druhém vatikánském koncilu se v roce 1963 situace obrátila a za „Boží lid“ byli považováni pouze laici. Konečná podoba dokumentu *Lumen gentium* ovšem již zahrnuje důraz na jednotu celého Božího lidu. I proto se *Lumen gentium* věnuje nejprve celému Božimu lidu (2. kapitola) a teprve potom hierarchickému zřízení církve (3. kapitola) a laikům (4. kapitola). Někteří tento vývoj komentovali tak, že „hierarchická pyramida“ byla obrácena. Na prvním místě již nejsou rozdíly, zda je někdo papež, biskup, řeholník, nebo laik, ale na prvním místě je položena jako základ hluboká jednota všech pokřtěných.²⁷

Na tomto místě je třeba ještě upřesnit, co znamená slovo „laik“. Mezi lidmi se vžilo slovo „laik“ jako označení pro toho, kdo něčemu nerozumí, není odborník, nemá kompetenci. Koncil tento termín ale používá v jeho původním významu: „laik“ je ten, kdo patří k lidu (v řečtině: *laos*). V církvi je tedy „laikem“ ten, kdo má své vlastní charisma, a proto může církvi sloužit zvláštním způsobem. Koncil si

²⁶ CYPRIÁN, *De Oratone Dominica*, 23.

²⁷ Srov. M. KELLER, «Teologia del laicato», in *Mysterium salutis*, ed. Feiner – Löhrer, díl 8., Queriniana, Brescia 1975, 496.

uvědomuje kompetenci „laiků“ v mnoha oblastech, a proto „laici“ nejsou pouze vedeni, ale mají přátelsky spolupracovat se svými pastýři:

Od takového přátelského vztahu mezi laiky a jejich pastýři se může očekávat mnoho dobrého pro církev, neboť tímto způsobem se v laicích posiluje pocit vlastní odpovědnosti, povzbuzuje se jejich horlivost a usnadňuje se jejich spolupráce s pastýři. Oni pak s pomocí zkušených laiků, ať jde o záležitosti duchovní nebo časné, mohou usuzovat přesněji a lépe. Tak může celá církev za spolupráce všech členů účinněji plnit své poslání pro život světa. (LG 37)

Lid mající účast na Kristově kněžství

Jedna z prvních charakteristik nového Božího lidu spočívá v účasti na jediném Kristově kněžství, neboť Kristus „z nového lidu ‚udělal‘ (...) královský národ a kněze Boha, svého Otce“ (LG 10). Koncil tak znovu připomněl to, co o církvi říkali Justin, Tertulián, Augustin, Jeroným, Jan Zlatoústý nebo třeba Ambrož: „Všechny děti církve jsou kněžími.“²⁸ Důraz na „všeobecné kněžství“ nově podtrhuje význam svátosti křtu pro církev: „všichni pokřtění jsou si rovni co do důstojnosti“.²⁹ Tím se ale v žádném případě nesmývá „podstatný“ rozdíl mezi všeobecným kněžstvím věřících a kněžstvím služebným (či hierarchickým) (srov. LG 10). Obojí má v životě církve své místo, své poslání, svá specifická charismata... Co se tedy chce vyjádřit obnoveným důrazem na všeobecné kněžství všech pokřtěných? Především to, že všichni pokřtění – skrze „účast na jediném kněžství Kristově“ – jsou kněžími, kteří „spolupůsobí při obětování eucharistie a uplatňují své kněžství přijímáním svátostí, modlitbou a děkováním, svědeckvím svatého života, odříkáním a činorodou láskou“ (LG 10). Skrze svátost křtu jsme schopni slavit liturgii, přimlouvat se za svět, hlásat evangelium, následovat Krista v jeho obětování. Zkrátka každý z nás je povolán – po vzoru Krista – darovat sám sebe. Zvláštním způsobem se všeobecné kněžství uplatňuje ve svátostech:

Posvátný a organický ráz tohoto kněžského společenství se aktivně projevuje svátostmi a ctnostmi. Křtem jsou věřící včleněni do církve a křestním nezrušitelným znamením jsou pověřeni konat bohopoctu křesťanského náboženství. Když se znovuzrozením stali Božími dětmi, mají závazek vyznávat před lidmi víru, kterou dostali od Boha prostřednictvím církve. Svátost biřmování je dokonaleji spojuje s církví a obdařuje zvláštní silou Ducha svatého, proto jsou ještě více povinni šířit a bránit víru slovem i skutkem jako opravdoví Kristovi svědkové. Účastí na eucharistické oběti, která je zdrojem a vrcholem celého křesťanského života, podávají Bohu božský dar a s ním i sebe samy. (LG 11)

Boží lid je vedený Duchem svatým

V teologii před Druhým vatikánským koncilem se úvahy o církvi nevyhnuly jisté jednostrannosti přílišným zdůrazňováním hierarchie ustanovené Kristem. Skutečně byly doby, kdy se zdálo, že pokřtěný člověk nemůže církvi nic nabídnout a jeho jediným úkolem je nechat se poslušně vést. Druhý vatikánský koncil ovšem znovu obnovil vědomí, že v církvi není jen hierarchie ustanovená Kristem, ale že v církvi jsou také charismata darovaná Duchem svatým. Aby ovšem bylo jasné, že charismata nestojí proti hierarchickému zřízení církve, můžeme říci, že sama hierarchie je jedním z mnoha charismat, skrze která působí Duch svatý.³⁰

Pro zajímavost můžeme z koncilního zákulisí zmínit jistý moment, kdy jednání ohledně charismat v církvi vyústila ve dvě zcela rozdílné pozice. Kardinál Ruffini byl přesvědčen, že charismata jsou

²⁸ AMBROŽ, *Expositio Evangelii secundum Lucam*, 5, 6.

²⁹ Srov. CIC (1983), kán. 208.

³⁰ Srov. M. KELLER, «Teologia del laicato», 514-515.

mimořádné dary, které byly církvi propůjčeny pouze pro generace prvních křesťanů. Charismata napomohla založení církve a potom se podle jeho názoru ze života církve úplně vytratila. Jiný postoj ovšem zastával kardinál Suenens, podle něhož Duch svatý dává církvi v každé době ta charismata, která právě nyní aktuálně potřebuje.³¹ Z konečného textu *Lumen gentium* je patrné, že koncil přijal za svou právě tuto pozici a že si je církev dobře vědoma toho, že v ní Duch svatý působí skrze charismata všech věřících také dnes:

[Duch svatý] rozdává mezi věřící každého stavu také zvláštní milosti, kterými je činí schopnými a pohotovými přijímat různé práce užitečné pro obnovu a další rozvoj církve, a to podle slov: „Ty projevy Ducha jsou však dány každému k tomu, aby mohl být užitečný“ (1 Kor 12, 7). Tato charismata se mají přijímat vděčně a radostně – ať už jsou oslnivá či jen prostá a běžná – neboť jsou potřebám církve zvláště přiměřená a užitečná. (LG 12)

Koncil dále připomíná, že se nemáme lehkovážně dožadovat mimořádných charismat a naivně od nich očekávat velkolepé úspěchy. Církev totiž nepotřebuje charismatické dary, které působí poprask a senzaci. Církev potřebuje to, co přispěje k budování autentického společenství Kristových učedníků. I proto posouzení každého duchovního daru náleží těm, kdo mají v církvi službu (charisma) představených.

2. Všeobecné povolání ke svatosti

Dlouhá staletí se křesťané rozdělovali do dvou kategorií: na ty, kdo žijí podle „příkázání“, a na ty, kdo usilují o svatost a dokonalost životem podle „evangelijních rad“. Manželství nebylo vnímáno jako autentické povolání (osobní charisma), ale jako „varianta B“ pro ty, kteří nemohou vystoupit k vrcholům svatosti. K tomuto vývoji přispělo jak neobratné chápání nauky svatého Pavla (zejména v Prvním listu do Korinta), tak vliv mnišství.³² Nicméně Druhý vatikánský koncil obnovil také v tomto případě původní smysl evangelia, které se dotýká všech Ježíšových učedníků. Na všechny se Ježíš obrací s výzvou: „Kdo chce jít za mnou, zapři sám sebe, vezmi svůj kříž a následuj mne“ (Mt 16, 24). Stejně tak blahoslavenství (Mt 5, 1-12) neplatí jen pro vyvolené ale úplně pro všechny! Neboť všichni jsou povoláni ke svatosti. Tomuto společnému povolání všech křesťanů koncil věnuje celou 5. kapitolu konstituce *Lumen gentium*.

Všichni křesťané jakéhokoli stavu a zařazení jsou povoláni k plnému křesťanskému životu a dokonalé lásce. Křesťanská svatost podporuje i v pozemské společnosti lidštější způsob života. O dosažení této dokonalosti ať se věřící snaží všemi silami, které dostali podle míry Kristova daru; aby se následováním Krista a snahou se mu podobat oddali celým srdcem oslavě Boha a službě bližnímu v úplném podřízení Otcově vůli. Svatost Božího lidu tak přinese bohaté plody, jak o tom výmluvně hovoří dějiny církve v životě tolika svatých. (LG 40)

Koncil dále upřesňuje, že „v různých způsobech života a povoláních“ všichni křesťané „uskutečňují jedinou svatost“ (LG 41). K dosažení této svatosti není třeba vymýšlet nic nového, protože jistou cestou je poctivý život a věrnost přijatému povolání. Právě trpělivým plněním povinností svého stavu mohou dosáhnout svatosti biskupové, kněží, jáhni i manželé a ti, kdo žijí sami. Zkrátka svatost je pro každého křesťana společným a základním povoláním, jež je možné zcela a plnohodnotně naplnit v kterékoli životní situaci.

³¹ Srov. D. VITALI, *Lumen gentium. Storia, commento, recezione*, Edizioni Studium, Roma 2012, 66, poznámka 40.

³² Srov. H. PIETRAS, «La genesi delle indulgenze», 323. In *Gregorianum* 99/2 (2018) 315-335.

3. Povolání k misii

Druhý vatikánský koncil znovu objevil nejen jednotu všech pokřtěných, povolání k jediné (stejně svaté) svatosti, ale také společné povolání k misii a hlásání Kristova evangelia. Tento třetí důležitý bod konstituce *Lumen gentium* souvisí s obnovou toho, jak církev vnímá sama sebe a své poslání. „Poklad víry“ nyní církev nechce zakopat, ale právě naopak sdílet s ostatními. Církev nechce bránit hradby nebeského Jeruzaléma, ale právě naopak uvést všechny do jeho středu.³³ Hlavní činností věřících nemá být *apologie* (polemická obrana víry), nýbrž *mystika* (osobní a hluboké setkání s Bohem v běžném, každodenním životě). Před koncilem se misie považovala za úkol vyškolených specialistů (kněží a řeholníků), obnovený důraz na svátost křtu ale jasně ukazuje, že není třeba žádného jiného pověření. Každý, kdo je pokřtěný, je také poslaný k ostatním jako Kristův učedník. Novost Druhého vatikánského koncilu nespočívá jen v novém důrazu na misii a evangelizaci, ale především v tom, že toto poslání je povoláním celé církve a že se zvláštním způsobem dotýká právě laiků:

Z vlastního povolání laiků vyplývá úkol hledat Boží království tím, že se zabývají časnými věcmi a upravují je podle Boha. Žijí ve světě, to znamená ve všech světských povoláních a činnostech a v běžných podmínkách rodinného a společenského života, z nichž je jejich existence takřka utkána. Tam je volá Bůh k tomu, aby plnili sobě vlastní úkoly v duchu evangelia a jako kvas přispívali k posvěcení světa jaksi z nitra, a tak především příkladem svého života, vírou, nadějí a láskou hlásali Krista druhým lidem. Jim tedy zvlášť připadá úloha tak prozařovat a pořádat všechny časné záležitosti, s nimiž jsou v těsném styku, aby se vždycky dály a rozvíjely podle Krista a sloužily ke chvále Stvořitele a Vykupitele. (LG 31)

Koncil nemluví o apoštolátu jen jako o „právu“, ale dokonce také o „povinnosti“ všech věřících.³⁴ Obnovené kanonické právo z roku 1983 dokonce stanoví, že: „Všichni věřící jsou povinni podle svých sil a podle svého stavu vést svatý život a podporovat růst církve a její posvěcování.“³⁵

Závěrem: Kde lze potkat církev?

V tomto krátkém přehledu jsme věnovali pozornost zejména tomu, co znamená, že církev je „Boží lid“ povoláný ke svatosti a vyslaný k misii. Nemohli jsme ovšem probrat podrobně další důležitá témata jako například spolupráci biskupů s papežem při vedení církve (biskupská kolegialita), úlohu Panny Marie, Matky Boží nebo eschatologický ráz putující církve... Snad se nám ale podařilo podtrhnout, že koncil usiloval obnovit ve věřících vědomí církve. Spolu s Origenem dnes po osmnácti stoletích můžeme znovu říci: „My jsme církev Boží!“³⁶ A s Romanem Guardinim můžeme zdůraznit, že nejsme povoláni pouze „žít v církvi“, ale doslova „žít církev“.³⁷

Kde je tedy možné konkrétně zakusit a potkat „církev Boží“? Katechismus katolické církve říká, že „církev existuje v místních společenstvích“.³⁸ To znamená, že s univerzální církví se setkáváme v našich konkrétních společenstvích, komunitách a farnostech. Právě zde září Světlo národů (*Lumen gentium*), kterým je Kristus. A mohli bychom udělat ještě jeden krok. Francouzský básník Paul Claudel přirovnává křesťana k eucharistii a říká: „Jako je tělo Kristovo celé v každé částičce hostie, tak je celá církev za konkrétní tváří každého křesťana.“³⁹ Zvláštním způsobem zde nacházejí svou ozvěnu slova apoštola Pavla: „My všichni s nezakrytou tváří odrážíme jako v zrcadle velebnost Páně, a tak se přetvořujeme

³³ Srov. H. DE LUBAC, *Meditace o církvi*, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2010, 49.

³⁴ Srov. Dekret Druhého vatikánského koncilu o apoštolátu laiků *Apostolicam actuositatem*, 25; viz také CIC (1983), kánon 211.

³⁵ CIC (1983), kánon 210.

³⁶ ORIGENES, *In Isaiam*, 2, 1.

³⁷ Srov. R. GUARDINI, *Il senso della chiesa*, 15.

³⁸ KKC, 752.

³⁹ H. DE LUBAC, *Il mistero del soprannaturale*, 321.

stále víc a víc k zářivé podobě, jakou má on. Působí to duch Páně“ (2 Kor 3, 18). Tak veliké je tajemství církve! Tak veliké je „naše“ tajemství!

Věděli jste, že...

- Vzorem jednoty církve je jednota Otce, Syna a Ducha svatého. Ignác z Antiochie proto ve 2. století nabádá křesťany k zachování jednoty slovy:

Ať není mezi vámi nic, co by vás mohlo rozdělovat, buďte jednotní s biskupem a s představenými, abyste dávali druhým příklad čistého učení. [...] Nemyslete, že byste mohli udělat něco dobrého, kdybyste byli oddělení. Dobré je jen to, co děláte společně. Společně se modlete, společně prostete, buďte jedné mysli, mějte jednu naději v lásce a svaté radosti, jíž je Ježíš Kristus, nad kterého není nic lepšího. Všichni buďte jako jeden chrám Boží, jako jeden obětní oltář, jako jeden Ježíš Kristus, který vyšel od jednoho Otce a s ním je neustále jedno.⁴⁰

- Druhý vatikánský koncil „na základě Písma svatého a tradice učí, že tato putující církev je nutná ke spáse“ (LG 14). Svůj ohlas zde nachází starobylé a stále platné přesvědčení *extra ecclesiam nulla salus* – mimo církev není spása. Této větě je ovšem třeba dobře rozumět. Neříká totiž, že ti, kdo k církvi nepatří, nemohou být spaseni, ale že není spása, která by nebyla (nějakým způsobem) spojená s církví. Jinými slovy se chce zdůraznit, že církev je místem spásy. Proto koncil na jiném místě připomíná, že „Kristus zemřel za všechny“, všichni jsou povoláni k účasti na Božím životě, a proto „musíme být přesvědčeni, že Duch svatý všem dává možnost, aby se přičlenili k tomuto velikonočnímu tajemství“ a to (nějakým) „způsobem, který zná Bůh“ (GS 22). Působivým způsobem tuto skutečnost komentuje Henri de Lubac ve své knize *Meditace o církvi*: „Tajemství církve je shrnutí veškerého tajemství. Je naším vlastním tajemstvím par excellence. Cele se nás zmocňuje. Obklopuje nás ze všech stran, protože Bůh nás vidí a miluje ve své církvi, protože v ní nás chce, v ní se s ním setkáváme, v ní k němu můžeme přilnout a v ní nás činí blaženými.“⁴¹ „Být spasen znamená pro každého z vyvolených být navěky přijat do lůna oné církve, pro niž byl utvořen, v níž byl předurčen a v níž je milován.“⁴²
- Jednota všech křesťanů byla velkým tématem Druhého vatikánského koncilu. Nekatoličtí křesťané byli přizváni k účasti na koncilu jako pozorovatelé a den před ukončením koncilu (7. prosince 1965) papež Pavel VI. společně s konstantinopolským patriarchou Athenagorem I. zrušili exkomunikaci, kterou na sebe uvrhla západní a východní církev při velkém schismatu v roce 1054. O ekumenismu vydal Druhý vatikánský koncil také samostatný dekret *Unitatis redintegratio* vyhlášený 21. listopadu 1964.
- Koncil původně zamýšlel věnovat samotný dokument také Panně Marii. Nakonec byl ovšem text „Blažená Panna Maria, Matka Boží v tajemství Krista a církve“ zahrnut do věroučné konstituce o církvi jako její osmá a poslední kapitola. Koncilní otcové tím chtěli vyjádřit, že Panna Maria nestojí mimo církev, ale tvoří spolu s námi jediný Boží lid. Panně Marii tedy můžeme plným právem přisoudit mnoho vznešených titulů, ale neměli bychom zapomínat, že je v Kristu také naší sestrou. Augustin v jednom ze svých kázání o vztahu mezi Pannou Marií a církví říká:

Maria je svatá, Maria je požehnaná, ale církev je něco lepšího než Panna Maria. Proč? Protože Marie je součástí církve jako její člen svatý, zcela výjimečný, svrchovaně úžasný, ale stále jen člen celého těla. Z toho vyplývá, že tělo je něco většího než jediný člen.⁴³

⁴⁰ IGNÁC ANTIOCHSKÝ, *List Magnezijským*, 6 a 7.

⁴¹ H. DE LUBAC, *Meditace o církvi*, 27.

⁴² *Tamtéž*, 37.

⁴³ AUGUSTIN, *Sermo 72/A*, 7.

4. Dei verbum

Věřoučná konstituce o Božím zjevení

Úvodní komentář: Písmo svaté a posvátná tradice

V roce 2013 řekl Benedikt XVI. o konstituci *Dei verbum*, že „díky papeži [Pavlu VI.] a díky světlu Ducha svatého, který byl na koncilu přítomen, vznikl dokument, který je jedním z nejkrásnějších, a dokonce nejinovativnějších z celého koncilu, a který musí být ještě mnohem více studován“.⁴⁴ Zároveň také připomněl, že při práci na tomto dokumentu byl kamenem úrazu „problém Zjevení“, konkrétně šlo – jak brzy sami uvidíme – „o vztah mezi Písmem a tradicí“. Ve hře tedy byla také otázka, jak správně vykládat Písmo svaté a jaký význam při tom hraje posvátná tradice. Papež Benedikt XVI. tehdy připomněl:

Písmo je zajisté slovo Boží a církev stojí pod Písmem. Ona je poslušná Božímu slovu a nestojí nad ním. A přesto je Písmo Písmem jen proto, že existuje živá církev a její živé společenství. Bez živého společenství církve je Písmo obyčejnou knihou...⁴⁵

Písmo svaté je tedy možné číst autenticky a plnohodnotně pouze s církví. Církev je ve službě Božímu slovu. A mohli bychom říci, že právě ona „láme“ a „rozdává“ slovo Boží, tím že neustále usiluje „Písmo svaté číst a vykládat v témž Duchu, ve kterém bylo napsáno“ (DV 12). „Bůh, který kdysi promluvil, nepřestává mluvit se Snoubenkou svého milovaného Syna“ a skrze Ducha svatého „zaznívá živý hlas evangelia v církvi a skrze ni ve světě...“ (DV 8). Bůh zkrátka svěřil církvi nezastupitelné místo. Působivým příkladem vysvětluje úlohu církve Origenes.

Dokud jsou chleby celé, nikdo není nasycen, nikdo není posílen... A nyní uvažujte o tom, jak málo chlebů lámeme: vezmeme pár slov z božských Písem, a kolik tisíc lidí se nasytí. Kdyby se však tyto chleby nelámaly, kdyby je učedníci nerozdrobili na kousky, to znamená, kdyby se tento text podrobně nezkoumal a nerozlámá, nemohl by se jeho smysl dostat ke všem.⁴⁶

Stručná historie konstituce *Dei verbum*

Text dogmatické konstituce *Dei verbum* má za sebou obzvláště spletitou historii, proto se tomuto tématu budeme zabývat poněkud obšírněji. Někteří považují za počátek konstituce *Dei verbum* již ten den, kdy papež Jan XXIII. ohlásil záměr svolat ekumenický koncil (25. ledna 1959). Jak už víme, předpřípravná komise v následujících měsících sesbírala podněty z celého světa a pro nás je v tuto chvíli zajímavé, že mnoho došlých odpovědí se týkalo právě tématu Zjevení, tradice, Písma a jejich vzájemného vztahu.⁴⁷ Dne 5. června 1960 Jan XXIII. ukončil oficiálně „předpřípravnou část“, na kterou navázala „přípravná část“, kdy papež ustanovil deset komisí, které se měly zabývat již konkrétními tématy, která vzešla z došlých odpovědí. Teologická komise, kterou řídil kardinál Alfredo Ottaviani, připravila již v létě 1960 schéma „Konstituce o pramenech Zjevení“ (*Schema compendiosum Constitutionis de fontibus Revelationis*). Je důležité zdůraznit, že první kapitola připravovaného dokumentu se jmenovala: „Dvojí pramen Zjevení“. Počítalo se totiž s tím, že jak Písmo, tak tradice jsou dva (samostatné) prameny Božího Zjevení.

Koncilní otcové v létě roku 1962 dostali do rukou pět kapitol schématu dogmatické konstituce o Božím Zjevení. V předvečer Druhého vatikánského koncilu, tedy 10. listopadu 1962, měl pětatřicetiletý

⁴⁴ BENEDIKT XVI., *Proslov na setkání s faráři a kněžími římské diecéze* (14. 2. 2013).

⁴⁵ Srov. *tamtéž*.

⁴⁶ ORIGENES, *Homilie ke knize Genesis*, 12, 5.

⁴⁷ N. CAPIZZI, *Dei Verbum. Storia, commento, recezione*, Edizioni Studium, Roma 2015, 14.

profesor teologie, jistý Josef Ratzinger, přednášku pro německé biskupy. Ve svém příspěvku Ratzinger poukázal na to, že Písmo a tradice nejsou dva „prameny zjevení“, ale že – přesně obráceně – událost Božího zjevení je jediným pramenem jak Písma, tak tradice⁴⁸. Teologové Yves Congar, Karl Rahner, Josef Ratzinger a Jean Danielou se proto pokusili vypracovat nové návrhy schématu o Božím zjevení. Henri de Lubac upozorňuje, že právě otázka „dvou pramenů“ Božího zjevení si vyžádala nejvíce diskuzí,⁴⁹ včetně přímého zapojení papeže Jana XXIII. Vše nakonec vyústilo v ustanovení nové komise.⁵⁰ Hlavním cílem nyní bylo představit biblickou nauku o Božím Zjevení a definovat vztah mezi Písmem a tradicí. Mnohokrát upravované a promyšlené návrhy začaly postupně stále více zdůrazňovat, že Boží zjevení je „osobní“ a není statické, neboť se odehrává v dějinách spásy.⁵¹ Když zjednodušíme složitý průběh koncilních jednání, můžeme říci, že nové schéma se mělo s požehnáním Jana XXIII. probírat na druhém koncilním zasedání (tedy ke konci roku 1963). Koordinační komise ovšem tento text nezahrnula do programu. Vzhledem ke komplikacím, které schéma o Božím Zjevení provázely, navrhovali někteří koncilní otcové, aby se pokusy o jeho vypracování zcela odložily, s tím, že by stačilo, kdyby se některá klíčová prohlášení o tradici zahrnula do plánované konstituce o církvi. Proti tomu byl ovšem papež, tentokrát již Pavel VI., který v závěrečné řeči na konci druhého jednání mluvil o nutnosti toto téma znovu otevřít na třetím koncilním zasedání, když přislíbil, že na otázku Božího zjevení, „koncil v budoucnu nabídne odpověď“.⁵²

Dne 7. března 1964 vznikla v rámci komise pro nauku „podkomise“, ve které sedmi koncilním otcům pomáhali teologové (kromě jiných například již zmínění Congar, Rahner a Ratzinger). Již v dubnu téhož roku byl text nově (a jak se později ukázalo definitivně) rozdělen do šesti kapitol, ovšem nejpálčivější otázky ohledně vztahu tradice a Písma zůstávaly stále nevyřešené.

Pracovní text konstituce o Božím zjevení se probíral na třetím koncilním zasedání (ke konci roku 1964). Nakonec byl schválen text, který zcela pomíjí otázku, zda jsou v tradici obsažené nějaké pravdy, které by nebyly v Písmu svatém, ale zato podtrhuje, že tradice je živým procesem putující církve. Poté, co byl schválen text prvních dvou kapitol o Božím zjevení, bylo možné přejít k práci na dalších čtyřech kapitolách o Písmu svatém. Ve vztahu k Písmu bylo zdůrazněno, že se nejedná o nějakou obyčejnou knihu, ale o skutečnost liturgickou a prorockou a že sám Duch svatý dává její správnou interpretaci. Byla odmítnuta teze o absolutní bezchybnosti Písma, ale zároveň bylo potvrzeno, že knihy Písma svatého jsou zcela pravdivé v tom, co se týká naší spásy. Skutečně se v Bibli nacházejí mnohé představy, které jsou poplatné své době. Například bibličtí autoři byli přesvědčeni, stejně jako ostatní lidé jejich doby, že Země je placatá (podle Job 30, 12 má Země „okraj“), je možné dojít až na její konec (Dan 4, 19) a obíhá kolem ní Slunce (Žl 19, 7). Podobně bychom mohli najít v Bibli i některé dějepisné chyby, jako například záměnu jména kúšského krále (2 Král 19, 9)⁵³ nebo zmínku o tom, že Jozue dobyl město, které již v jeho době podle archeologických vykopávek již dávno neexistovalo (Joz 8, 28)⁵⁴. Písmo tedy není „bezchybné“, neboť lidé jsou jeho „praví autoři“ (DV 11), ale protože je inspirované Duchem svatým, je zcela „neomylné“ v pravdě, která se týká naší spásy.

Přepracovanou verzi textu konstituce o Božím zjevení otcové dostali den před koncem třetího období s výhledem, že se o tomto návrhu bude hlasovat během čtvrtého a posledního koncilního zasedání.⁵⁵ Na začátku čtvrtého koncilního období (ke konci roku 1965) se hlasovalo o jednotlivých člancích způsobem *placet/non placet* (schváleno/neschváleno) a o jednotlivých kapitolách, přičemž zde přibyla možnost hlasovat *placet iuxta modum* (schváleno s připomínkami). Připomínek, ke kterým bylo třeba přihlídnout, se sešlo 1498. Většina se (samozřejmě) týkala klíčové druhé kapitoly „Předávání Božího

⁴⁸ *Tamtéž*, 20.

⁴⁹ H. DE LUBAC, *La rivelazione divina e il senso dell'uomo. Commento alle Costituzioni conciliari Dei Verbum e Gaudium et Spes*, Jaca Book, Milano 2017, 181.

⁵⁰ N. CAPIZZI, *Dei Verbum. Storia, commento, recezione*, 27.

⁵¹ *Tamtéž*, 30.

⁵² PAVEL VI., *Proslov u příležitosti uzavření druhého jednání období koncilu* (4. 12. 1963), in *II. vatikánský koncil očima Jana XXIII. a Pavla VI.*, 107.

⁵³ Srov. J. L. SKA, *La Parola di Dio nei racconti degli uomini*, Cittadella editrice, Assisi 2000, 127.

⁵⁴ Srov. *tamtéž*, 71.

⁵⁵ Srov. N. CAPIZZI, *Dei Verbum. Storia, commento, recezione*, 39.

zjevení“. Konkrétně z tohoto hlasování vyvstala tři témata, kterým bylo třeba věnovat náležitou pozornost: vztahu mezi Písmem a tradicí, vztahu mezi inspirací a pravdivostí Písma a historicitě evangelií.

Během posledního jednacího období bylo třeba najít formulaci, která by potvrdila, že tradice má „konstitutivní“ charakter (tzn. není pouze doplňkem Písma). Zároveň se chtěl koncil vyhnout tomu, aby řekl, že některé pravdy víry jsou obsaženy pouze v tradici a nikoliv také v Písmu. Konečnou podobu textu nacházíme v devátém článku *Dei verbum*:

Písmo svaté je „Boží řeč“, posvátná tradice „předává Boží slovo“, „a to je důvod, proč církve nečerpá svou jistotu o všem, co bylo zjeveno, pouze z Písma svatého. Proto se má obojí přijímat a ctít se stejnou láskou a vážností“ (DV 9).

Poslední práce na finálních úpravách šla dobře, až na hledání formulací tří zmíněných témat. Papež Pavel VI. byl přímým účastníkem tohoto hledání. Nakonec bylo potvrzeno, že:

1. Písmo není jediným zdrojem pravd víry, je zde ještě apoštolská tradice, a proto „církve nečerpá svou jistotu o všem, co bylo zjeveno, pouze z Písma svatého“ (DV 9).
2. „Knihy Písma svatého učí spolehlivě, věrně a bez omylu pravdu, kterou chtěl mít Bůh zaznamenanou v Písmě svatém pro naši spásu“ (DV 11) – zde stojí za zmínku, že tato formulace není jen negativní („bez omylu“), ale také pozitivní („pro naši spásu“).
3. Byla potvrzena historicita čtyř kanonických evangelií. Církve pokládá za jisté, „že čtyři zmíněná evangelia, jejichž historičnost bez váhání potvrzuje, věrně podávají to, co Boží Syn Ježíš v době svého života mezi lidmi pro jejich věčnou spásu skutečně konal a učil až do dne, kdy vstoupil na nebe“ (DV 19).

Poslední hlasování o finální verzi dogmatické konstituci *Dei verbum* proběhlo 18. listopadu 1965. Dlouhá a náročná práce byla nakonec korunována úspěchem, neboť ze 2350 hlasujících koncilních otců se jich proti vyhlášení tohoto dokumentu vyjádřilo pouze šest.

Proč je tato konstituce „věroučná“ (dogmatická)?

Italský biskup Felici Pericle, který byl generálním sekretářem koncilu, připomněl tři dny před závěrečným hlasováním, že ačkoliv tímto textem nebylo definováno žádné nové „dogma“, obsahuje *Dei verbum* nauku nejvyššího církevního magisteria. Proto je třeba zde vyloženou nauku přijmout tak, jak ji koncil zamýšlel, a zároveň je třeba ji adekvátně teologicky vykládat, což má připomínat právě ono zdůraznění, že je tato konstituce „věroučná“. Druhý vatikánský koncil tedy celkem vyhlásil dvě věroučné (dogmatické) konstituce: věroučnou konstituci o církvi *Lumen gentium* a věroučnou konstituci o Božím zjevení *Dei verbum*.

Tři klíčové myšlenky *Dei verbum*

Poselství třetí konstituce Druhého vatikánského koncilu bychom se mohli pokusit charakterizovat v těchto klíčových bodech:

1. Boží zjevení je Božím sebedarováním2. Vztah Písma a tradice3. Písmo svaté v životě církve

1. Boží zjevení je Božím sebedarováním

Bůh se nám dává poznat tím, že se zjevuje. Církev učí, že „Bůh, počátek a cíl všech věcí, může být s jistotou poznán ze stvořených věcí přirozeným světlem lidského rozumu“ (DV 6). Touto větou je vlastně doslovně zopakována nauka Prvního vatikánského koncilu (1869–1870). Na rozdíl od něho nicméně Druhý vatikánský koncil nezdůrazňuje „přirozené“ zjevení ve stvoření (které přijímáme rozumem), ale klade důraz na „nadpřirozené“ – osobní zjevení Boha samotného (které přijímáme vírou)⁵⁶. Bůh se tedy nezjevuje nám lidem pouze „ve stvořených věcech“ (DV 3), ale také zcela zvláštním a osobním způsobem. Zjevení proto není nějaká informace, abychom toho o Bohu více věděli, ale je to Boží sebedarování – Bůh nám dává (poznat) sám sebe, abychom mohli mít účast na jeho životě. „Bůh se ve své dobrotě a moudrosti rozhodl zjevit sebe samého a oznámit tajemství své vůle“ (DV 2). Boží vůlí je spása, která záleží v poznání Otce skrze Syna v Duchu svatém a účast na Božím životě – jak se píše v Druhém listu apoštola Petra: „Proto jsme od něho dostali vzácná a nesmírná příslibení: abyste tím měli účast na božské přirozenosti“ (2 Petr 1, 4). Ještě jednou tedy zopakujeme, že Bůh nás nechce informovat, ale spasit, což znamená, že s námi chce sdílet svůj vlastní život. „Božským zjevením chtěl Bůh projevit a sdělit sám sebe a věčná rozhodnutí své vůle o spáse lidí“ (DV 6). Pro Druhý vatikánský koncil je dále charakteristická vnímavost k dějinám spásy. V *Dei verbum* je proto zdůrazněno, že Boží zjevování se (darování se) lidem má své dějiny a postupnou dynamiku. Již od počátku Bůh kromě přirozeného zjevení dával lidem poznat sám sebe. Zvláštním způsobem zjevil Bůh sám sebe Adamovi, Abrahámovi, Mojžíšovi a ostatním prorokům (DV 3). Vrcholem a naplněním Božího zjevení je Ježíš Kristus, vtělené Slovo, v něm k nám Bůh přichází jako jeden z nás.

On tedy celou svou přítomností a tím, jak se projevoval slovy a skutky, znamenáními a zázraky, především však svou smrtí a svým slavným zmrtvýchvstáním a nakonec sesláním Ducha pravdy zjevení naplňuje, dovršuje a božským svědectvím potvrzuje, že totiž Bůh je s námi, aby nás vysvobodil z temnot hříchu a smrti a vzkřísil k věčnému životu (DV 4).

Pouze při pohledu na Krista můžeme pochopit, co znamená, že nám Bůh skutečně dává sám sebe. Henri de Lubac, jeden z nejdůležitějších mužů Druhého vatikánského koncilu, napsal: „Křesťanské Zjevení není jen ‚nauka, kterou je třeba znát‘: ‚Riskujeme, že budeme Zjevení zlehčovat, pokud nevidíme, že je zároveň vykoupením, vnitřní proměnou a účinnou milostí.“⁵⁷

Druhý vatikánský koncil tedy znovu připomněl tradiční nauku mnoha církevních otců o tom, kým je pro nás Kristus. Například Irenej z Lyonu píše: „Nemohli bychom poznat Boží věci jiným způsobem, kdyby se náš Mistr, který je věčným Slovem, nestal člověkem. Nikdo jiný by nám totiž nemohl vyprávět o Otci než jeho vlastní Slovo.“⁵⁸ Klement Alexandrijský mluví podobně: „Slovo je Boží tvář, skrze kterou se nám Bůh zjevil a dal se poznat.“⁵⁹ A zmínit můžeme za všechny ostatní ještě Origena: „Slovo je poslem toho, co je v Otcově srdci.“⁶⁰ Zkrátka Bůh Otec nám neposílá nějakou informaci, poselství či dopis, ale dává nám svého milovaného Syna a my společně se svatým Pavlem můžeme žasnout: je-li tomu tak, „jak by nám s ním nedaroval také všechno ostatní?“ (Řím 8, 32) – ba dokonce sám sebe?

2. Vztah Písma a tradice

Již jsme zmínili, že mnoho podnětů, které přišly od biskupů z celého světa v „předpřípravné části“ koncilu do Vatikánu, se týkalo právě otázky Zjevení a vztahu Písma a tradice. Nepřekvapí tedy, že se v přípravných schématech vztahu Písma a tradice věnovala hned první kapitola. Jedna z diskutovaných

⁵⁶ Srov. H. FRIES, «Il concetto cattolico di rivelazione», 239.

⁵⁷ H. DE LUBAC, *Il mistero del soprannaturale*, 20.

⁵⁸ *Tamtéž*, 84-85, poznámka 34.

⁵⁹ KLEMENT ALEXANDRIJSKÝ, *Učitel*, 1, 57, 2.

⁶⁰ ORIGENES, *Komentář k Janovu evangeliu*, 1, 28.

otázek zněla: Jsou v tradici obsaženy pravdy, které by nebyly v Písmu svatém? Během čtvrtého koncilního zasedání chtěl chorvatský biskup Franjo Franić vložit do textu výslovnou formulaci, že v Písmu nejsou obsaženy všechny zjevené pravdy, a proto je třeba zdůraznit roli tradice, která nemá pro víru církve jen význam „interpretativní“ (pomoc při výkladu Písma), ale „konstitutivní“ (patří k základům víry). V pozadí důrazu, který byl kladen na tradici, můžeme tušit především vyhlášení dogmatu o *Neposkvrněném početí Panny Marie* Piem IX. (v roce 1854) a dogmatu o *Nanebevzetí Panny Marie* vyhlášené Piem XII. (v roce 1950).⁶¹ Tyto pravdy víry totiž nejsou v Písmu svatém přítomny explicitně (výslovně), a proto mohly posloužit jako argument ve prospěch „konstitutivního“ významu tradice. Nicméně koncil se nakonec k otázce, zda jsou některé pravdy víry obsažené pouze v tradici a nikoliv v Písmu, vůbec nevyjádřil. Vědomě tím tak koncilní otcové ponechali prostor pro další teologickou reflexi.⁶²

Ve vztahu k tradici je ještě důležité podtrhnout, že na koncilu nebyla vnímána jako „statický“ poklad víry, ale jako „dynamický“ předávané živé Boží slovo.⁶³ V devátém článku *Dei verbum* byla nakonec velká otázka vztahu Písma a tradice shrnuta takto:

Posvátná tradice a Písmo svaté jsou tedy ve vzájemném těsném spojení a sdílení. Obojí vyvěrá z téhož božského pramene, splývá jaksí vjedno a směřuje k témuž cíli. Písmo svaté je totiž Boží řeč, písemně zaznamenaná z vnuknutí Ducha svatého; posvátná tradice pak předává Boží slovo, které svěřil Kristus Pán a Duch svatý apoštolům, bez porušení jejich nástupcům, aby je osvícování Duchem pravdy ve svém hlásání věrně uchovávali, vykládali a šířili. A to je důvod, proč církev nečerpá svou jistotu o všem, co bylo zjeveno, pouze z Písma svatého. Proto se má obojí přijímat a ctít se stejnou láskou a vážností.

(DV 9)

Tak koncil potvrdil klíčový význam církevní tradice, která pochází od Krista a „předává Boží slovo“, ale zároveň se vyhnul tomu, aby řekl, že některé pravdy víry pocházejí pouze z tradice a nejsou v Písmu. Zároveň také položil nový důraz na to, že posvátná tradice nemůže být odtržena od Písma svatého a obráceně, neboť se jedná o dva způsoby, kterými jediné Boží Zjevení (sebedarování) dosahuje až k nám. Proto platí, že církev „vždy měla a má Písmo svaté spolu s posvátnou tradicí za nejvyšší pravidlo své víry“ (DV 21).

3. Písmo svaté v životě církve

Zvláštním způsobem se právě v poslední kapitole *Dei verbum* ukazuje, že Druhý vatikánský koncil je skutečně koncilem „pastoračním“. Jak jsme již zmínili v úvodním komentáři, na rozdíl od drtivé většiny jiných církevních koncilů a synod nebyl totiž Druhý vatikánský koncil svolán „proti“ někomu (proti nějaké herezi), ale biskupové se zde shromáždili „pro“ církev, která chtěla se zvláštní pozorností naslouchat Duchu svatému a znamením doby (GS 4). Právě toto „naslouchání“ se ukazuje jako základní postoj Druhého vatikánského koncilu, který „naslouchá Božím slovu se zbožnou úctou“ (DV 1). Mimochodem ne náhodou byl na trůn v bazilice svatého Petra slavnostně umístěn evangeliář, nikoliv jako pouhá kniha, ale jako osobní přítomnost Krista samého. Druhý vatikánský koncil tak navázal na starobylý zvyk, jež sahá až k Efezskému koncilu (431), v jehož dokumentech čteme: „Svaté evangelium, umístěné uprostřed trůnu, znamenalo přítomnost samotného Krista“.⁶⁴

V poslední, šesté kapitole *Dei verbum* je celá řada konkrétních úkolů a doporučení, aby se celá církev mohla „živit Božím slovem“ (DV 23). Za prvé „je tedy třeba, aby se všechno církevní kázání i křesťanská zbožnost živila a řídila Písmem svatým“ (DV 21). Písmo totiž není pouhou informací, ani souhrnem

⁶¹ N. CAPIZZI, *Dei Verbum. Storia, commento, recezione*, 36.

⁶² Srov. H. DE LUBAC, *Il mistero del soprannaturale*, 177.

⁶³ N. CAPIZZI, *Dei Verbum. Storia, commento, recezione*, 36.

⁶⁴ H. DE LUBAC, *La rivelazione divina e il senso dell'uomo*, 171.

abstraktních pravd, ale prostorem osobního setkání Boha a člověka. „V posvátných knihách totiž Otec, jenž je na nebesích, s láskou vychází vstříc svým dětem a rozmlouvá s nimi. Slovo Boží má takovou sílu a moc, že je pro církev oporou a životem a pro její děti posilou víry, pokrmem duše, čistým a trvalým pramenem duchovního života“ (DV 21). Je zajímavé si všimnout toho, že se o Písmu svatém mluví jako o životodárném pokrmu. Církev proto chce „Božímu lidu s užitkem poskytovat *pokrm* Písma, který by osvěcoval mysl, posiloval vůli a rozněcoval srdce lidí k Boží lásce“ (DV 23). Podobně „ve slově Písma nachází *zdravou výživu* a svatou svěžest také služba slova, totiž pastýřské kázání, katecheze a všechna křesťanská výuka, ve které má mít liturgická homilie význačné místo“ (DV 24). Písmo svaté tedy není jen zdrojem poznání, ale především je zdrojem života.

Aby se ovšem bylo možné z Písma sytit s co největším užitkem, je třeba mít k dispozici „dobré a správné překlady“ (DV 22), opatřené „nutnými a opravdu dostatečnými vysvětlivkami“ (DV 25).

Koncil naléhavě a důrazně vybízí všechny věřící, „aby častým čtením Písma svatého získali ‚nesmírně cenné poznání Ježíše Krista‘ (Flp 3,8)“ (DV 25). Vždyť, jak napsal svatý Jeroným, „neznat Písmo znamená neznat Krista“.⁶⁵ „Četba Písma svatého má být provázena modlitbou, aby se stala rozhovorem mezi Bohem a člověkem. Neboť – jak učí svatý Ambrož⁶⁶ – ‚jeho oslovujeme, když se modlíme; jemu nasloucháme, když čteme božské výroky‘“ (DV 25). Izák Syrský modlitbu považuje „za klíč k odhalování pravdy v Písmu“, a proto dává radu: „Bez modlitby, dokud nepoprosíš Boha o pomoc, nepřiblíž se k tajemným slovům Písem.“⁶⁷ Vždyť „bereme-li do rukou Písmo svaté a čteme je spolu s církví, vrací se člověk do ráje, aby tam chodil s Bohem.“⁶⁸ A proto podle Tertuliána ten, „kdo naslouchá čtení Písma, nalezne Boha“.⁶⁹

Místo Písma svatého je podle nauky Druhého vatikánského koncilu v každodenním „životě církve“. Písmo nemá být přítomné teoreticky, ale naprosto prakticky, skrze hlásání, naslouchání, četbu, studium a rozjímání. Pronikání do tajemství Písma není výsadou kazatelů a studentů teologie, ale církev chce, aby úplně všechny „děti církve bezpečně a s užitkem braly do ruky Písmo svaté a byly proniknuty jeho duchem“ (DV 25).

Závěrem: Písmo nemůže být bez tradice

Snad každý někdy slyšel slavné výroky Martina Luthera jako: „Sola Scriptura“ (pouze Písmo), „Sola gratia“ (pouze milost) nebo „Solus Christus“ (pouze Kristus). Problém této teologie samozřejmě nespočívá v důrazu na Písmo, Boží milost, Ježíše Krista... Skutečným nedostatkem je jednostrannost, která nedokáže udržet pohromadě celé bohatství, které nám bylo darováno. Písmo a tradici nemůžeme stavět proti sobě, ani tvrdit, že nám bude stačit pouze jedno z nich. Proti principu „Sola Scriptura“ stačí připomenout, že to nebylo Písmo, co shromáždilo církev, ale byla to církev, která – inspirovaná Duchem svatým – vtiskla podobu Písmu. A podobně jako byla kdysi církev zapojená do zrodu Písma, tak je dnes neustále ponořena do živého a tvůrčího procesu předávání, promýšlení a utváření posvátné tradice. Můžeme-li dnes Písmu rozumět, je to jen proto, že jej čteme a vykládáme ve světle tradice církve. Písmo je sice již „hotové“ a nelze ke kánonu inspirovaných knih nic přidat, ale zároveň je neustále živé, animované Duchem svatým. Proto skrze tyto prastaré texty zní také k nám dnes Boží slovo „plné života a síly“ (Žid 4, 12). Církev rozhodně zdůrazňuje, že „k tomu, aby Boží slovo opravdu působilo v srdcích to, čemu nasloucháme ušima, je třeba působení Ducha svatého.“⁷⁰ Někteří otcové proto rádi zdůrazňovali, že Písmo, jenž „je vdechnuto Bohem“ (2 Tim 3, 16) – je „nekonečné“, a proto z něj neustále můžeme těžit, aniž bychom kdy vyčerpali jeho tajemství. Tuto zkušenost velmi dobře vyjádřil

⁶⁵ JERONÝM, *Commentarii in Isaiam prophetam. Prologus*.

⁶⁶ AMBROŽ, *De officiis ministrorum*, 1, 20, 88.

⁶⁷ T. ŠPIDLÍK, *Modlitba*, Refugium Velehrad-Roma s.r.o., Velehrad 1999, 172.

⁶⁸ Srov. AMBROŽ, *Epistula* 49, 3. In BENEDIKT XVI., *Verbum Domini*, č. 87.

⁶⁹ TERTULIÁN, *Apologeticum*, 18.

⁷⁰ *Úvod k mešnímu lekcionáři*, 9.

svatý Řehoř Veliký, když řekl ve svých kázáních na knihu Ezechiel: „Božská slova rostou spolu s tím, kdo je čte.“⁷¹

Věděli jste, že...

- Tradice je v textu *Dei verbum* vždy zmíněna před Písmem svatým, a to proto, aby byl respektován chronologický řád. Tradice totiž skutečně časově předchází Písmo, neboť se zrodila z toho, že apoštolové předali ostatním to, co od Krista „sami přijali“ (DV 8).
- „Posvátná tradice a Písmo svaté tvoří jediný posvátný poklad Božího slova“ a ten je svěřený celé církvi, celému Božímu lidu. Přesto „úkol autenticky vykládat Boží slovo psané nebo ústně předávané je svěřen pouze živému učitelskému úřadu církve,“ který tuto pravomoc vykonává „ve jménu Ježíše Krista“. Tato služba autentického výkladu nestaví učitelský úřad „nad“ Boží slovo, ale právě „do“ služby Božího slova a je možná pouze „za pomoci Ducha svatého“ (DV 10).
- V jedenáctém článku *Dei verbum* je pravda Písma svatého definována kladně, a nikoliv jen negativně. Tedy neříká se pouze, že v Písmu svatém je pravda uchována „věrně a bez omylu“, ale také se dodává, „že knihy Písma svatého učí spolehlivě, věrně a bez omylu pravdu, kterou chtěl mít Bůh zaznamenanou v Písmě svatém pro naši spásu“ (DV 11). Nepotvrzuje se jen neomylnost Písma, ale také to, že pravdivost Písma svatého je ve vztahu k naší spáse. Koncil na tomto místě cituje svatého Augustina, který ve svém komentáři ke knize Genesis napsal: „Duch Boží, který skrze svatopisce promlouval, nechtěl lidi učit poznatkům, které nejsou užitečné pro spásu duše“.⁷² Právě tento postoj vedl Augustina k pokornému vyznání: „Narazím-li tedy v těchto knihách na pasáže, které ve mně vzbuzují dojem, že se rozcházejí s pravdou, nepochybuji, že je to proto, že buď je rukopis nesprávný, nebo překladatel nepochopil, o co jde, anebo jsem to já, kdo nepochopil, o co jde.“⁷³

⁷¹ ŘEHOŘ VELIKÝ, *Homilie na knihu Ezechiel*, 1,7,8.

⁷² Srov. AUGUSTIN, *De Genesi ad litteram*, 2, 9, 20.

⁷³ AUGUSTIN, *Epistula* 82, 1. 3.

5. Gaudium et spes

Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě

Úvodní komentář: Církev a svět

Již první slova pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes* (v češtině „Radost a naděje“) dávají jasně najevo, že církev zde nepromlouvá sama k sobě, ale obrací se ke všem lidem: „Radost a naděje, smutek a úzkost lidí naší doby, zvláště chudých a všech, kteří nějak trpí, je i radostí a nadějí, smutkem a úzkostí Kristových učedníků, a není nic opravdu lidského, co by nenašlo v jejich srdci odezvu...“ (GS 1) Koncilní otcové stanovili jako východisko to, co sjednocuje, a nikoliv rozděluje lidi „naší doby“. Ne všichni věří v Boha, ne všichni patří do církve, ale všichni lidé zakouší jak radost a naději, tak i smutek a úzkosti této konkrétní doby, která je „naše“.

Poté, co se koncil věnoval tajemství církve v konstituci *Lumen gentium*, se nyní obrací k celému světu s poselstvím, co pro svět tajemství církve znamená, co může církev světu nabídnout. Zároveň si je ale právě zde církev dobře vědoma toho, že se také ona sama může učit od světa i od těch, kteří do ní nepatří. Lidé s jiným názorem nejsou vnímáni jako nebezpečí, které je třeba odsoudit (*anathema sit*), ale jako partneři dialogu, který může být vzájemným obohacením. Například ateismus není vnímán jen jako nepřítel, kterého je třeba exkomunikovat (jaký smysl by mělo vyloučit z církve ty, kdo s ní netvoří žádné společenství?), ale spíše jako výzva k ještě hlubšímu a poctivějšímu hledání pravdy.⁷⁴ Církev se na Druhém vatikánském koncilu obrací ke světu zcela nově. Nepřichází k němu s mentalitou: „Já ti řeknu, jaký musíš být,“ ale mnohem pokorněji a opačně se církev ptá: „Co mi chceš, Bože, říci tím, že je svět nyní takový, jaký je?“

Církev se na svět učí dívat novým, hlubším pohledem a snaží se být vnímavá ke „znamením času“. Církev totiž „musí neustále zkoumat znamení doby a vykládat je ve světle evangelia, aby mohla způsobem každé generaci přiměřeným odpovídat na věčné otázky, které si lidé kladou“ (GS 4). Církev si nově uvědomuje, že ona – podobně jako Boží království – není ze světa, ale žije ve světě a že se jí samotné dějinnost a proměnlivost světa bytostně dotýká. Církev se již nepředstavuje světu jako „dokonalá společnost“, která střeží poklad věčně platných pravd, ale spíše jako průvodce, jenž hledá slova, aby věčně platné pravdy zazněly také dnes jazykem srozumitelným, autentickým, plným radosti a naděje. Tento dokument o církvi v dnešním světě se nazývá „pastorální konstituce“ (*constitutio pastoralis*). Je zajímavé, že 541 koncilních otců vyjádřilo písemně své námitky proti takovému označení. Termín „konstituce“ totiž odkazuje k výkladu nauky, zatímco označení „pastorální“ vyjadřuje konkrétní postoj a přístup k lidem. Skutečně můžeme říci, že žádný koncil nikdy nevyhlásil nic podobného.⁷⁵ Francouzský biskup Gabriel-Marie Garrone proto navrhl, aby se do první poznámky pod čarou vložilo vysvětlení, co ono „pastorální“ vlastně znamená:⁷⁶

Konstituce se nazývá „pastorální“, protože opřena o naukové zásady chce vyjádřit poměr církve k dnešnímu světu a člověku.

Církev se chce po vzoru Krista, dobrého Pastýře, vydat na cestu „ke všem lidem“ (GS 2) i k těm, kteří jsou jí vzdáleni. A to nikoliv proto, aby je v jejich situaci odsoudila, nýbrž aby ji lépe pochopila a nabídla jim bohatství, jež přináší „dnešnímu světu“.

⁷⁴ Srov. H. VORGRIMLER, «Annotazioni teologiche sull'ateismo», in *Mysterium salutis*, ed. Feiner – Löhrer, díl 6., Queriniana, Brescia 1971, 732.

⁷⁵ E. PALLADINO, *Gaudium et spes. Storia, commento, ricezione*, 57.

⁷⁶ *Tamtéž*, 38.

Může být užitečné stručně připomenout, jak se v dějinách církve měnilo chápání světa. V Novém zákoně není slovo „svět“ jednoznačné. Na jednu stranu svět „nepoznává“ Boha, který přichází (Jan 1, 10), připravuje „soužení“ jeho učedníkům, musí být Kristem „přemožen“ (Jan 16, 33), ale na druhou stranu „Bůh tak miloval svět, že dal svého jediného Syna, aby žádný, kdo v něho věří, nezahynul, ale měl život věčný“ (Jan 3, 16) a sám Ježíš dává své tělo „za život světa“ (Jan 6, 51). První generace křesťanů zkoušená pronásledováním očekávala Kristův příchod s vědomím, že „podoba tohoto světa pomíjí“ (1 Kor 7, 31). Když se ve 4. století stalo křesťanství státním náboženstvím, vyvolaly tyto změny mezi mnohými úprk ze světa (*fuga mundi*) v přesvědčení, že radikální křesťanství lze žít pouze na poušti v zápasu s démony. V 11. století vydává papež Klement VII. *Dictatus papae*, kterým dává jasně najevo, že církev má v osobě pontifika vykonávat vládu nad světem. Mimo jiné se zde píše: „Jedině papeži mají všechna knížata líbat nohy“ a jediné on také „smí sesazovat císaře“. Papež si v tomto dokumentu také vyhradil výlučné právo jmenovat a odvolávat biskupy, což souviselo s bojem o investituru, který se na přelomu 11. a 12. století rozhořel mezi jím a císařem Svaté říše římské. Reformace vyvolaná Martinem Lutherem v 16. století stala některým německým knížatům záminkou, aby se zbavili vlivu papeže. Do touhy po obnově církve se tak připletla politika, což vyústilo v násilné střety a zejména ve vleklou třicetiletou válku (1618–1648). Náboženské války nejen otřásl autoritou křesťanství, ale také iniciovaly snahy o založení morálky na jiném principu než víře v Boha (na náboženství) a přispěly k rozšíření ateismu v Evropě. Od 17. století, kdy se zrodil racionalismus a začal rozvoj přírodních věd, církev dále ztrácela vliv a začala se vůči světu vymezovat. Konkrétním případem z této doby je například spor papeže Urbana VIII. s Galileem Galilei, který vyústil nejen ve vědcovo domácí vězení, ale také pošramocení dobrého jména katolické církve. Je zajímavé, že až do této chvíle stála církev za celou řadou důležitých objevů. Zvláštním způsobem se o zásluhy na poli vědy zasloužili jezuité (založení roku 1540). Kauza Galileo však vnesla do řad vědců, kteří byli často zároveň duchovními, rozpačitost, jak skloubit výsledky pozorování s interpretací Písma. Tak se stalo, že se vliv církve z vědy vytrácel stále zřetelněji. O dalších peripetiích, jež přineslo 19. století, jsme se již krátce zmínili v úvodním komentáři. Druhý vatikánský koncil byl tedy pro mnohé skutečnou nadějí, že by se něco v církvi mohlo změnit k lepšímu. Veliká očekávání, která tehdy mezi koncilními otci panovala, přiblížil v roce 2013 Benedikt XVI., přímý svědek těchto událostí:

Vydali jsme se na koncil nejen s radostí, ale i s nadšením. Očekávání byla neuvěřitelná. Doufali jsme, že se všechno obnoví, že skutečně nastanou nové Letnice, nová éra církve, protože církev byla v té době ještě poměrně silná, zachovávaní neděle bylo stále dobré, povolání ke kněžství a řeholnímu životu sice byla již poněkud méně početná, ale stále dostatečná. Cítili jsme však, že církev nejde kupředu, že se zmenšuje, že se zdá být spíše realitou minulosti, a ne nositelkou budoucnosti. A v té chvíli jsme doufali, že se tento vztah obnoví, změní; že církev bude opět silou pro zítřek a silou pro dnešek. A věděli jsme, že vztah mezi církví a moderní dobou byl od samého počátku poněkud konfliktní, počínaje omylem církve v případě Galilea Galilei; mysleli jsme, že tento špatný začátek napravíme a znovu najdeme spojení mezi církví a nejlepšími silami světa, abychom otevřeli budoucnost lidstva, abychom otevřeli skutečný pokrok. Byli jsme tedy plni naděje, nadšení a také vůle se o to přičinit.⁷⁷

Druhý vatikánský koncil tedy přináší kromě jiného také obnovené vnímání světa. Svět není chápán jako nepřítel církve, ale jako partner dialogu a příjemce jejího spásonosného poslání. Boží lid nežije kdesi mimo lidskou rodinu, ale uprostřed ní, a proto chce koncil s každým člověkem začít rozhovor, do něhož

⁷⁷ BENEDIKT XVI., *Proslov na setkání s faráři a kněžími římské diecéze* (14. 2. 2013).

může přinést „světlo čerpané z evangelia“, a tak dát „lidstvu k dispozici síly potřebné ke spáse, které církev pod vedením Ducha svatého dostává od svého zakladatele“ (GS 3).

Na pastorální konstituci *Gaudium et spes* můžeme ocenit zejména poctivost, se kterou se obrací ke světu. Církev si nechce na nic hrát – ani se světu podlézavě neklaní, ani jej nezatrácuje pro jeho nevíru, zkrátka církev se obrací ke světu takový, jaký je „dnes“, a hledá společná témata, nad kterými je možné začít dialog. Nikoliv kázání, ale skutečný dialog založený na vzájemném naslouchání a sdílení.

Právě adresování pastorální konstituce „všem lidem“ (GS 2) vyžadovalo co nejsrozumitelnější jazyk prostý odborných termínů. Říká se, že hledání srozumitelných ale nikoliv složitých výrazů, bylo jednou z největších obtíží při práci na textu *Gaudium et spes*. Koncilní otcové si byli vědomi toho, že chtějí-li ke světu promluvit, musí to udělat řečí, které bude dobře rozumět.

Tři klíčové myšlenky *Gaudium et spes*

Pastorální konstituci *Gaudium et spes* je rozdělena na dvě tematické části: první „Církev a povolání člověka“ prohlubuje nauku (má charakter „konstituce“), druhá, nadepsaná „Některé naléhavější problémy“, obsahuje analýzu (má charakter „pastorace“). Jak ovšem připomíná již zmíněná první poznámka pod čarou, nauková část je také zároveň pastorační a v druhé pastorační části zase nechybí rozměr nauky. Celý dokument je třeba číst a chápat v jeho celistvosti a vnitřní jednotě.⁷⁸ Přestože koncil v této konstituci probírá celou řadu důležitých témat, mohli bychom jako tři hlavní myšlenky vypíchnout zejména:

1. Církev má co nabídnout světu
2. Svět má co nabídnout církvi
3. Církev a svět mohou spolupracovat

1. Církev má co nabídnout světu

Ze všeho nejdříve koncilní otcové dávají jasně najevo, že jsou si dobře vědomi toho, v jakém světě společně s ostatními lidmi žijí: „Dnes žije lidstvo v novém údobí dějin, kdy se do celého světa postupně šíří hluboké a rychlé změny“, „člověk velice rozšiřuje svou moc, avšak není vždycky s to ovládat ji tak, aby mu sloužila“ (GS 4). A proto může koncil situaci ve světě shrnout těmito slovy:

V tomto stavu se dnešní svět jeví být zároveň mocný i slabý, schopný nejlepšího i nejhoršího, neboť se mu otvírá cesta ke svobodě nebo k otroctví, k pokroku nebo k úpadku, k bratrství nebo k nenávisti. Mimoto si člověk uvědomuje, že je na něm, aby správně usměrňoval síly, které vyvolal a které ho mohou buď rozdrtit, anebo mu sloužit (GS 9).

Tento svět – takový jaký je – církev bere naprosto vážně a s vědomím, že k jeho stavu má co říci.

Církev se do těchto obtíží dovede vžít a poučena Božím zjevením může na ně dát odpověď popisující pravý stav člověka, vysvětlující jeho slabosti a zároveň dávající možnost uznat jeho pravou důstojnost a povolání (GS 12).

Jedním slovem bychom mohli říci, že církev („poučena Božím zjevením“) nabízí světu „smysl“, tedy odpověď na odvěkou otázku: „Proč?“ a zároveň také klíč k „tajemství člověka“. Tímto smyslem, klíčem

⁷⁸ Srov. *tamtéž*, 58.

i odpovědi není nikdo jiný než Ježíš Kristus. „Církev má lidem mnoho co dát, protože jim může dát Krista.“⁷⁹

Církev věří, že Kristus, jenž pro všechny zemřel a vstal z mrtvých, dává člověku skrze svého Ducha světlo a sílu, aby mohl odpovědět na své nejvyšší povolání; věří, že lidem nebylo dáno pod nebem jiné jméno, v němž by došli spásy. Věřící též, že klíč, střed a cíl celých lidských dějin je v jejím Pánu a Učiteli. Kromě toho církev tvrdí, že za všemi změnami je mnoho věcí, které se nemění a které mají svůj poslední základ v Kristu, jen je stejný včera, dnes i na věky. Proto ve světle Krista, který je obraz neviditelného Boha a zrozený dříve než kdokoli z tvorů, chce tento koncil mluvit ke všem lidem s úmyslem objasnit tajemství člověka a účastnit se řešení hlavních otázek naší doby. (GS 10)

Kdosi spočítal, že papež Jan Pavel II. nejčastěji citoval z koncilních dokumentů právě toto místo: „tajemství člověka se opravdu vyjasňuje jen v tajemství vtěleného Slova“ (GS 22). Skutečnost, že Bůh se stal člověkem nám zjevuje, že „povolání člověka je ve skutečnosti jen jedno, totiž božské“ (GS 22). Všichni lidé „jsou povoláni k jednomu a témuž cíli, totiž k samému Bohu“. Jedinečnost člověka spočívá v tom, že je „jediný tvor na zemi, kterého Bůh chtěl pro něho samého“, a proto „může sám sebe plně nalézt jen v opravdovém darování sebe samého“ (GS 24). Církev rozeznává, že zjevení Boha je zároveň zjevením člověka. Z tohoto důvodu nemůže člověku odkrýt „smysl jeho vlastní existence“, „nejhlubší pravdu“ nikdo jiný. „Církev ví dobře, že jediné Bůh, jemuž slouží, dává odpověď na nejnvtirnější touhy lidského srdce, které se nemůže plně nasytit žádným pozemským pokrmem“ (GS 41).

Na tomto místě můžeme připomenout postřeh, který nabízí kardinál Walter Kasper: Koncil na prvním místě „nezdůrazňuje tzv. *preambula fidei*, přirozené předpoklady víry, ale *centrum fidei*, poselství Ježíše Krista“⁸⁰. Církev nepřichází svět přesvědčit o možnosti poznat Boha rozumem (jak to zdůraznil První vatikánský koncil) ani o lidské potřebě věřit něčemu, ale církev se obrací ke každému člověku s jádrem víry, kterou vyznává: smysl a cíl tvého života je v Bohu, tvé povolání je „božské“, smíš mít účast na životě samotného Boha!

Jinými slovy v první části *Gaudium et spes* nacházejí ozvěnu slova svatých otců Ireneje z Lyonu, Atanáše, Řehoře Nysského, Augustina, Tomáše Akvinského nebo Jana od Kříže: „Bůh se stal člověkem, aby se člověk mohl stát Bohem“⁸¹.

Důležité je doplnit, že tato cesta „zbožštění“ nevzdaluje člověka ostatním lidem, ale právě naopak: „Kdo následuje Krista, dokonalého člověka, sám se stává více člověkem“ (GS 41). Proto si je církev dobře vědoma toho, „že prostřednictvím svých jednotlivých členů a celé své pospolitosti může takto přispět ke zlidštění lidské rodiny a jejích dějin“ (GS 40). Mimochodem již svatý František Saleský říkal: „Čím více nás milost zbožšťuje, tím více nás činí lidmi...“⁸² A v Sorrentu na jihu Itálie mají u katedrály svatého Filipa a Jakuba pod sochou ukřižovaného Krista napsáno: „Udělej to, co Bůh. Staň se člověkem!“ Jak ovšem může církev naplnit své poslání ve světě? Podle *Gaudium et spes* především skrze svědectví, a to zvláště svědectví laiků, kteří jsou církví uprostřed světa.

Laici, kteří se činně podílejí na celém životě církve, nejenže jsou povinni prodchnout svět křesťanským duchem, ale jsou též povoláni k tomu, aby byli za všech okolností, právě uprostřed lidské společnosti, Kristovými svědky. (GS 43)

⁷⁹ P. FRANSEN, «Il nuovo essere dell'uomo in Cristo», in *Mysterium salutis*, ed. Feiner – Löhrer, díl 9., Queriniana, Brescia 1975, 442.

⁸⁰ *Tamtéž*, 39.

⁸¹ Patristické citace například v L. F. LADARIA, «La concepción del hombre como imagen de Dios y su reinterpretación en Cristo», in *Miscelánea Comillas* 43 (1985) 393, poznámka 24.

⁸² P. FRANSEN, «Il nuovo essere dell'uomo in Cristo», 410.

2. Svět má co nabídnout církvi

Přestože se tomuto tématu výslovně věnuje pouze jediný článek *Gaudium et spes*, můžeme v celém kontextu pastorální konstituce právě toto „obnovené“ vnímání světa považovat za druhý klíčový bod. Tedy svět není viděn jako nepřítel, jako minové pole plné nástrah a pokušení, ale jako plnohodnotný partner, který má církvi co nabídnout: „církev si je vědoma, že přijala mnoho z dějin a vývoje lidstva“ (GS 44). Konkrétně koncil zmiňuje ve čtyřicátém čtvrtém článku těchto pět věcí:

1. Zkušenost minulých století, rozvoj věd, poklady skryté v různých formách lidské kultury, kterými se projevuje stále úplněji přirozenost člověka a otvírají se nové cesty k pravdě, to všechno prospívá také církvi.
2. Od samého počátku svých dějin se naučila vyjadřovat Kristovo poselství pomocí pojmů a jazyků různých národů a nadto se snažila osvětlit je moudrostí filozofů; to proto, aby přizpůsobila evangelium, pokud to bylo možné, chápavosti širokých vrstev i nárokům vzdělanců.
3. [Aby bylo hlásání Kristova evangelia srozumitelné,] potřebuje církev především v dnešní době s jejími rychlými změnami a s rozrůzněným myšlením zejména pomoc lidí, kteří žijí ve světě, a proto se vyznají v různých institucích a oborech a chápou jejich mentalitu; mohou být věřící nebo i nevěřící. Je věcí celého Božího lidu a zvláště duchovních pastýřů a teologů s pomocí Ducha svatého poslouchat, chápat a vykládat, co všechno naše doba říká, a ve světle Božího slova to posuzovat, aby se mohla zjevená pravda stále hlouběji chápat, lépe poznávat a přiměřeněji podávat.
4. Jelikož má církev viditelnou společenskou strukturu, jež je znamením její jednoty v Kristu, může být obohacena a obohacuje se i vývojem společenského života člověka; ne jako by něco chybělo v ústavě, kterou jí dal Kristus, ale tak, že se hlouběji poznává, lépe vyjadřuje a vhodněji přizpůsobuje naší době. Církev s povděkem vidí, že jako celek neméně než prostřednictvím svých jednotlivých synů přijímá různou pomoc od lidí jakéhokoli společenského stupně nebo postavení. Kdokoli tedy podporuje lidské společenství v oblasti rodiny, kultury, hospodářského a společenského života i politiky národní a mezinárodní, poskytuje podle Božího plánu také církevnímu společenství nemalou pomoc ve věcech, v nichž ono závisí na vnějším prostředí.
5. Církev dokonce uznává, že mnoho získala a může získat i z odporu svých protivníků a pronásledovatelů.

K poslednímu bodu je třeba doplnit, že církev neděkuje za „pronásledování“, ale za „zkušenost“, kterou v této zkoušce mohla udělat. Koncil cituje svědectví svatého Justina: „čím více nás pronásledují, tím více jiných věrných a zbožných přibývá skrze Ježíše“⁸³, a Tertuliána: „čím více nás kosíte, tím více nás je; krev křesťanů je semenem (nových křesťanů)“.⁸⁴ Za zmínku ještě stojí slova, kterými ve svých kázáních povzbuzoval věřící Origenes:

⁸³ JUSTIN MUČEDNÍK, *Dialog se židem Tryfónem*, 110.

⁸⁴ TERTULIÁN, *Apologeticum*, 50.

Naučme se, jak velký užitek mají křesťané z pronásledování, kolik milosti přinášejí, jak se Bůh stává jejich obhájcem, jak hojně se vylévá Duch svatý: nejvíce je pak Boží milost přítomna, když zuří lidská krutost, a pak máme pokoj s Bohem, když trpíme kvůli spravedlnosti válkami od lidí.⁸⁵

A zdá se, že dva tisíce let dějin křesťanství tuto dávnou intuici potvrzují. Církev byla nejautentičtější právě tehdy, když byla pronásledována a když mnozí z jejích řad vydali Kristu to nejvýmluvnější ze všech svědectví. I proto může Origenes tvrdit, že se démoni snaží mučednictví křesťanů překazit.

3. Církev a svět mohou spolupracovat

Jako třetí klíčový bod *Gaudium et spes* můžeme zmínit praktickou spolupráci církve a světa na dosažení společného dobra. Slova jako „spolupráce“ či „spolupracovat“ se v dokumentu objevují celkem pětadvacetkrát. Církev, svobodná od ziskových, pozemských zájmů, „nabízí všem lidem upřímnou spolupráci“ (GS 3), abychom si mohli být navzájem bratry. Křesťané nemají ze světa utíkat, ale mají spolupracovat na tom, aby ta místa, kde se pohybují, byla proniknuta „lidským a křesťanským duchem“ (GS 61). Zvláštním způsobem se pastorální konstituce v druhé části dotýká pěti témat, které odpovídají pěti kapitolám: „o manželství a rodině, o kultuře, o hospodářsko-společenském a politickém životě, o solidaritě mezi národy a o míru“ (GS 46). V každé z těchto oblastí se mohou objevit plody spolupráce, ke které koncil vybízí a zve: „spolupráce manželů“ (GS 52), „spolupráce občanů“ (GS 75), „spolupráce a koordinace mezinárodních institucí“ (GS 83), „spolupráce všech křesťanů“, kteří budou prodchnuti „jedinou touhou: sloužit všem“ (GS 89).

Závěrem: Poznej sám sebe

Vyhlášením pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes* se magisterium poprvé systematicky vyjádřilo k časnému řádu světa.⁸⁶ Církev se ke světu obrací s pochopením, s ochotou ocenit, uznat a přijmout vše, co je ve světě dobré, a zároveň hledá slova, kterými by mohla světu hlásat Kristovo evangelium a nabídnout spolupráci. Církev se tímto textem obrací „ke všem lidem“ (GS 2) a chce každému pomoci, aby „poznal sám sebe“, aby našel smysl svého života, objevil své „poslední povolání“ (GS 22). Povolání, které nemůže naplnit nikdo jiný než sám Bůh. Tuto pravdu již zřejmě nikdo nikdy nevystihne lépe než svatý Augustin, který na začátku svých *Vyznání* napsal:

Veliký jsi, Hospodine, a veškeré chvály hodný, tvá moc je veliká a tvá moudrost bez míry. A tebe chce chválit člověk, částička tvého stvoření, člověk, který vleče břemeno své smrtelnosti, svědectví hříchu a svědectví toho, že se stavíš proti pyšným. A přece tě chce člověk, částička tvého stvoření, chválit. Ty ho povzbuzuješ, aby tě s radostí chválil, neboť jsi nás stvořil pro sebe a nepokojné je naše srdce, dokud nespočine v tobě.⁸⁷

Věděli jste, že...

- Dvakrát se rozeběhla diskuse ohledně nerozlučitelnosti manželství – na konci roku 1964 a potom ještě jednou o rok později, kdy melchitský patriarchální vikář v Egyptě, Mons. Zoghby, zmínil praxi východních církví, která umožňuje za určitých podmínek uzavřené manželství rozloučit. Proti tomu ale rázně vystoupil kardinál Journet s poznámkou: „Pokud se východní

⁸⁵ ORIGENES, *Homilie na knihu Numeri*, 9, 2.

⁸⁶ E. PALLADINO, *Gaudium et spes. Storia, commento, ricezione*, 49.

⁸⁷ AUGUSTIN, *Vyznání*, 1, 1, 1, in *Vyznání*, ed. O. Koupil – M. Kyrálová – P. Mareš, Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří 2015, 30.

církve v určitých případech vzdělili od nerozlučitelnosti manželství, nesmí se jejich příklad následovat“. Tuto pozici přijal koncil za svou.⁸⁸

- Někteří otcové volali po výslovném odsouzení komunismu, k čemuž nakonec nedošlo, protože nebylo možné jasně definovat, co komunismus vlastně je, a tak rozlišit otázku náboženskou od otázky politicko-ekonomické. Zvláštní pozornost byla dále věnována ateismu. Karol Wojtyła, budoucí papež Jan Pavel II., upozornil na zásadní rozdíl „mezi ateismem pramenícím z osobní slabosti a ateismem vnučeným násilím ze strany občanské autority“.⁸⁹ Koncil s bolestí poznamenal, že: „věřící mohou mít nemalý podíl na vzniku ateismu tím, že zanedbávají náboženskou výchovu, zkrásněně podávají nauku a mají nedostatky ve svém náboženském, mravním a sociálním životě; o nich platí, že pravou tvář Boha a náboženství spíše zastírají, než ukazují“ (GS 19). Samotný ateismus je podle koncilu „v rozporu s rozumem i s obecnou lidskou zkušeností“ (GS 21) a okrádá člověka o jeho vrozenou velikost. Lékem na ateismus je přiměřené podání nauky, a zejména svědectví věřících, kteří jsou – jak jsme již zmínili – „povoláni k tomu, aby byli za všech okolností, právě uprostřed lidské společnosti, Kristovými svědky“ (GS 43).
- Proti schválení textu 5. kapitoly druhé části *Gaudium et spes* („O míru a společenství národů“ – podle schématu číslo 13) bylo z 2201 hlasujících otců 483 proti. Jedna z hlavních pochybností se týkala vztahu mezi vlastněním jaderných zbraní a zárukou míru. V živé paměti všech zúčastněných bylo použití jaderných zbraní v roce 1945 i kubánská krize z roku 1962 (kdy poprvé zasedal Druhý vatikánský koncil). Navíc šest dní před zakončením koncilu publikovali američtí kardinálové Spellman a Shehan výzvu k odmítnutí celého schématu 5. kapitoly, neboť byli přesvědčeni, že vlastnění jaderných zbraní je „nejlepší zárukou zachování svobody v současném světě“ a že „obrana velké části světa před agresí není zločinem, ale velkou službou, kterou je třeba prokázat“.⁹⁰ Otcové byli zmateni a mnozí se skutečně při závěrečném hlasování vyjádřili proti. Finální text týkající se této otázky zní: ačkoliv hromadění zbraní mnozí „považují za nejúčinnější prostředek, jak dnes zabezpečit aspoň nějaký mír mezi národy“, je třeba si přiznat, že „závody ve zbrojení, k nimž se mnohé národy uchylují, nejsou bezpečnou cestou k trvalému míru“ (GS 81). Koncil upřesňuje, že „mír neznamená jenom to, že není válka“, neboť „je třeba mír neustále budovat“ a uznat, že je „také plodem lásky, která přesahuje to, co může poskytnout spravedlnost“ (GS 78).

⁸⁸ E. PALLADINO, *Gaudium et spes. Storia, commento, recezione*, 42. K tomuto bodu ještě doplňme, že přijetí, doprovázení a pastoraci rozvedených, kteří žijí v novém svazku, se věnuje apoštolská exhortace papeže Františka *Amoris Laetitia* (19. 3. 2016).

⁸⁹ *Tamtéž*, 40-41.

⁹⁰ *Tamtéž*, 44-45.

6. Závěrem: Čím byl vlastně Druhý vatikánský koncil?

Když byl 8. prosince 1965 Druhý vatikánský koncil slavnostně uzavřen, bylo koncilním otcům nad slunce jasnější, že obnova církve tímto dnem nekončí, ale právě naopak nyní nastává čas ji uvést do života církve. Není třeba zastírat, že jak příprava, tak průběh i přenesení koncilu do života se neobešly bez vážných nepochopení a přešlapů. Svým způsobem byl tento koncil nemalou zkouškou a krizí církve. Ale nakonec – s nadhledem, který máme díky časovému odstupu – můžeme radostně a vděčně konstatovat, že Druhý vatikánský koncil byl pro církev skutečně tím, co od něj očekával staříčkový pontifik, který jej svolal. Právě papež Jan XXIII. byl v druhé polovině 20. století přesvědčen, „že časy jsou již zralé k tomu, aby katolické církvi a světu byl nabídnut dar nového ekumenického koncilu“⁹¹ a s živou vírou očekával: „Budou to opravdu nové Letnice, které přivedou církev k rozkvětu“.⁹²

Aby bylo jasné, že se nejedná o soukromý podnik kuriálních kardinálů, ale událost celého Božího lidu, žádal papež Jan XXIII.

každého věřícího a celý křesťanský lid, aby pokračovali ve velmi živé účasti a modlitbě, které nechť provázejí, oživují a okrašlují další přípravy této velké události. Tato modlitba nechť je inspirována vroucí a vytrvalou vírou; nechť je provázena onou křesťanskou kajícíností, která ji činí Bohu příjemnější a účinnější...⁹³

Nově zvolený papež Pavel VI. na začátku druhého koncilního zasedání připomněl shromážděným otcům, že hlavním účelem tohoto koncilu je „obnova svaté církve“.⁹⁴

Reforma, k níž směřuje koncil, není tudíž převrácením současného života církve, nejde tu o zlom v její tradici ohledně toho, co je v církvi ctihodného a podstatného, neboť tu jde spíše o poctu vzdávanou této tradici ve snaze o to, aby byla zbavena každého již zastaralého a nesprávného výrazu, aby tato tradice byla opět autentická a plodná.⁹⁵

Tentýž pontifik později řekl: „Tento koncil je opravdu velká věc, je to velkolepá milost, kterou Bůh daruje své církvi“.⁹⁶ A stanovil, že „naslouchat, ano naslouchat tajemnému hlasu Parakléta musí být naší první povinností.“⁹⁷ Čím byl tedy Druhý vatikánský koncil? Snad bychom mohli říci, že byl zejména pozorným nasloucháním Duchu svatému a obnovenou ochotou naslouchat také světu a „neustále zkoumat znamení doby“ (GS 4). Vždyť jak řekl Jan Pavel II., „církev se prostřednictvím koncilu nechť sama do sebe, odkazovat pouze k sobě samotné, ale naopak se chtěla šířeji otevřít.“⁹⁸ Právě Druhý vatikánský koncil podle něj „připravil církev na přechod z druhého do třetího tisíciletí po narození Krista“.⁹⁹

⁹¹ JAN XXIII., Apoštolská konstituce *Humanae salutis* (25. 12. 1961), in *II. vatikánský koncil očima Jana XXIII. a Pavla VI.*, 36.

⁹² JAN XXIII., *Proslov na 36. plenárním zasedání koncilu* (8. 12. 1962), in *II. vatikánský koncil očima Jana XXIII. a Pavla VI.*, 80.

⁹³ JAN XXIII., Apoštolská konstituce *Humanae salutis* (25. 12. 1961), in *II. vatikánský koncil očima Jana XXIII. a Pavla VI.*, 39.

⁹⁴ PAVEL VI., *Proslov u příležitosti zahájení druhého koncilního období* (29. 9. 1963), in *II. vatikánský koncil očima Jana XXIII. a Pavla VI.*, 92.

⁹⁵ *Tamtéž*, 92-93.

⁹⁶ PAVEL VI., *Proslov u příležitosti uzavření druhého jednacího období koncilu* (4. 12. 1963), in *II. vatikánský koncil očima Jana XXIII. a Pavla VI.*, 104.

⁹⁷ PAVEL VI., *Proslov u příležitosti zahájení čtvrtého jednacího období koncilu* (14. 9. 1965), in *II. vatikánský koncil očima Jana XXIII. a Pavla VI.*, 144.

⁹⁸ JAN PAVEL II., *Projev k otcům shromážděným na biskupském synodu* (7. 12. 1985).

⁹⁹ JAN PAVEL II., *Projev k předsedům evropských biskupských konferencí* (1. 12. 1992).

V prosinci roku 2005, tedy čtyřicet let od ukončení koncilu, pronesl Benedikt XVI. důležitý proslov k římské kurii. Kromě jiného také mluvil o tom, že koncilní dokumenty je třeba číst a vykládat v pravém duchu koncilu (hermeneutikou *kontinuity*) – nikoliv jako rozchod s předchozí tradicí, jako nějaký zlom, ale jako autentické pokračování tradice církve.

Čtyřicet let po koncilu můžeme poukázat na to, že jeho pozitivní přínos je větší a živější, než se mohlo zdát ve vřavě let kolem roku 1968. Dnes vidíme, že dobré sémě se sice pomalu rozvíjí, ale přesto roste, stejně jako naše hluboká vděčnost za práci, kterou vykonal koncil.¹⁰⁰

V tomto letmém výčtu citací pokoncilních pontifiků samozřejmě nesmíme opomenout papeže Františka, který při výročí šedesáti let od zahájení koncilu 11. října 2022 ve své homilii pronesl tuto výzvu:

Znovuobjevme koncil, abychom znovu dali prvenství Bohu a tomu, co je podstatné: církvi, která bláznivě miluje svého Pána a všechny lidi, kteří jsou jím milováni; církvi, která je bohatá na Ježíše a chudá na prostředky; církvi, která je svobodná a osvobozující. Koncil ukazuje církvi tento směr: nutí ji, aby se jako Petr v evangeliu vrátila do Galileje, k prameni první lásky, aby ve své chudobě znovu objevila Boží svatost. Také my, každý z nás, máme svou vlastní Galileu, Galileu první lásky, a jistě i každý z nás je dnes pozván, aby se vrátil do své vlastní Galileje a uslyšel Pánův hlas: „Následuj mě“. A právě tam aby našel ztracenou radost v pohledu na ukřižovaného a vzkříšeného Pána, aby se soustředil na Ježíše.¹⁰¹

Jak jsme již zmínili, koncil „neudělal“ obnovu církve, ale ukázal cestu, která k této obnově vede. Také jsme již připomněli, že „obnova“ církve je vlastně její neustálé „obnovování“, které se musí konkrétně a prakticky uskutečňovat v životě každého, kdo je touto církví. Obnova církve tedy není něco, co by stačilo udělat jednou provždy anebo alespoň jednou za čas. Je to neustálý úkol církve. Je to náš úkol. Četba, studium a rozjímání dokumentů Druhého vatikánského koncilu jsou proto konkrétní kroky, které se mohou stát odpovědí na tuto výzvu.

¹⁰⁰ BENEDIKT XVI., *Projev k římské kurii u příležitosti předání vánočních pozdravů* (22. 12. 2005).

¹⁰¹ FRANTIŠEK, *Homilie k 60. výročí zahájení Druhého vatikánského koncilu* (11. 10. 2022).

S církevním schválením
Mons. Jana Vokála, biskupa královéhradeckého,
č. j. BiHK-2208/2023 ze dne 27. 6. 2023

V roce 2023 připravil
v rámci příprav na jubilejní rok 2025
P. Petr Soukal
soukal.petr@gmail.com